

Idejnopolitični profil in delovanje do leta 1929

Tako kot za druge vodilne slovenske politične stranke je tudi za Slovensko ljudsko stranko (SLS), najmočnejšo moderno politično organizacijo na Slovenskem v času do druge svetovne vojne, značilno, da se zgodovinski spomin večinoma ustavlja pri njenih najvidnejših predstavnikih, medtem ko se izvajalcem njenih strateških idejnih in političnih usmeritev posveča manjšo pozornost. Ti so se namreč prek svoje dejavnosti, v kateri so pokazali politično delavnost, ideološko zanesljivost in sposobnost uporabljanja svojega strokovnega znanja, prav tako kot njihovi strankarski voditelji uveljavili v družbenem in političnem prostoru in pustili svoj pečat v slovenski novejši zgodovini. To velja tudi za dr. Marka Natlačena, ki ga je zaupanje vodstva SLS pripeljalo v strankin vrh ter do najvišjih predstavniških in politično upravnih funkcij na Slovenskem v času med svetovnjima vojnama. In čeprav je bil Natlačen izrazit politični praktik, je bil prepoznaven tudi po svojih, sicer predvidljivih, ideoloških in načelnih političnih stališčih, ki dopolnjujejo njegovo podobo enega od vidnejših predstavnikov SLS v prvi jugoslovanski državi. V našem prispevku se bomo osredotočili na ta vidik Natlačenove osebnosti, zajeli pa bomo obdobje od njegovega prvega vidnejšega javnega nastopa leta 1907 do opravljanja prve visoke družbene in javne politične funkcije na Slovenskem – predsedovanja oblastni skupščini ljubljanske oblasti in njenemu izvršilnemu organu, ljubljanskemu oblastnemu odboru, ki ju je vodil od leta 1927 do uvedbe kraljeve diktature leta 1929.

Natlačen je v svojem idejnem in političnem oblikovanju dosledno sledil svoji katoliški nazorski opredelitvi. To je napovedal že kot predsednik pripravljalnega odbora letnega sestanka slovenskih katoliških maturantov 10. in 11. avgusta 1907 v Ljutomeru, ko je v svojem pozdravnem govoru zbrane udeležence nagovoril z besedami, »da je ideja krščanska, narodna in demokratična, za katero se hočemo ogrevati in pripravljati, da jo v življenju udejestimo in sicer: v osebi sami, v družini in v družbi«. ¹ Pozneje je kot predsednik katoliško usmerjene Slovenske dijaške zveze (SDZ), ki jo je vodil v letih 1908–1910, svoj idejni in narodnopolitični ideal strnil v dveh vodilnih načelih: katoliški veri in slovenskem jeziku. Poudaril je tudi pomen konkretnega dela za uresničenje teh načel. »Vsaka ljubezen do kake ideje,« je opozarjal, »pa mora najti zunanjega izraza v dejanju, v delu za idejo. Naš ideal mora biti močen, zdrav, samostojen slov. narod s krščansko kulturo.« Zavzel se je tudi za splošni napredek slovenskega ljudstva, ki je porok njegove narodne emancipacije v avstrijski državi. ² V tem smislu je od hranilnice

¹ Slovenec, 17. 8. 1907, Abiturentski sestanek.

² Slovenec, 11. 7. 1910, Naš 10. julij.

in posojilnice v Vipavi ter njenih odbornikov leta 1909 tudi zbral denarna sredstva za potrebe narodnoobrambnega dela.³

Največji pomen v delu za narod in katoliško idejo je Natlačen videl v prizadevanju za kulturno prebuditev širokih ljudskih plasti. V vseh svojih javnih nastopih in delovanju se je zavzemal za njihov izobrazbeni dvig, ki naj bi ga dosegli z vzpostavitvijo sistematično zasnovane mreže ljudskih knjižnic. »V vsaki fari naj se ustanovi knjižnica!« je bilo njegovo vodilo.⁴ In »ako prečita ena fara v enem letu 2000 knjig, ne more ostati brez sledu za izobrazbo in napredek«, je dejal 31. avgusta 1909 na občnem zboru Slovenske dijaške zveze v veliki Unionovi dvorani v Ljubljani.⁵ Lahko rečemo, da je bila v prizadevanju za ustanavljanje novih knjižnic po Slovenskem Slovenska dijaška zveza uspešna. Od 13 knjižnic, ki so v tistem času delovale v njenem okrilju, so pod Natlačevim vodstvom ustanovili tri nove (na Dolenjskem in v Beli krajini), snovali knjižnico v Lescah, zagotovili nove knjige za knjižnico v Št. Ilju na Koroškem, večje število knjig pa so poslali še v Pliberk. Nove knjižnice so bile dobro obiskane, število izposojenih izvodov je po večkrat preseгло število knjižničnega fonda.⁶ V tem smislu je SDZ delovala »iz ljudstva za ljudstvo«, kot je njeno poslanstvo označil Natlačen v zahvali ljubljanskemu knezoškofu Antonu Bonaventuri Jegliču za govor, s katerim je pozdravil udeležence njenega občnega zbora leta 1909 v Ljubljani.⁷

Natlačen je v času svojega vodenja SDZ seveda opredelil tudi njeno poslanstvo na področju idejnega in političnega boja. Opozoril je, da slovensko dijaštvo pripada dvema idejnopolitičnima taboroma – katoliškonarodnemu in svobodomiselnemu (liberalnemu). Za liberalce je poudaril, da »so proti vsemu, kar je katoliškega. Njih bojno orožje je obrekovanje in opravljanje. Predvsem so se vrgli na mladi naraščaj. Z zvijačo in lepimi besedami si hočejo pridobiti mlada, neizkušena srca.« Pri tem je mislil zlasti na delovanje liberalnega narodno radikalnega dijaštva in pisanje njihovega glasila Omladina. Le-to je imel za »porednega paglavca, ki zmerja in izzivlja, če ga hočemo pa prijeti, jo udari v beg«. ⁸ *Malum necessarium*, nujno zlo SDZ, je zato ideološko delo med mlajšim dijaštvom. SDZ bi ga opustila le v primeru, če bi se svoji agitaciji med dijaštvom odpovedala nasprotna stran, če bi torej bila »vzgoja mladine na srednjih šolah taka, kot jo zahteva zakon, namreč verskonravna«. Dokler temu ni tako, »pa je naša dolžnost, da paraliziramo vpliv nasprotnega dijaštva in brezverskih profesorjev«. Ob tem mora SDZ skrbeti še za podrobno delo med ljudstvom in študij njegovih

³ Slovenec, 17. 9. 1909, Darovi. Za narodno obrambo. – Pripominjam, da je Natlačen, tudi kasneje ko je opravljal samostojni odvetniški poklic, daroval svoja denarna sredstva za potrebe narodnoobrambnega dela. (Slovenec, 15. 9. 1923, Ljubljanske novice. *Jugoslovanski Matici*; 4. 12. 1924, Darovi).

⁴ Slovenec, 24. 8. 1908, Občni zbor »Slovenske dijaške zveze« v Gorici.

⁵ Slovenec, 1. 9. 1909, Zborovanja slovenskega katol.-narodnega dijaštva.

⁶ Prav tam.

⁷ Slovenec, 31. 8. 1909, Današnji shod katoliško-narodnega dijaštva v veliki dvorani »Uniona«.

⁸ Slovenec, 21. 8. 1909, Vstajenja dan ribniškega dijaštva.

kulturnih in gospodarskih potreb,⁹ njeno delovanje pa naj podpirajo tudi katoliški denarni zavodi. »Naj bi naše posojilnice ne zaostajale za liberalnimi!« je poudaril Natlačen, ko je junija 1909 v pozivu za gmotno pomoč SDZ opozoril, da je »radikalna ‚Omladina‘ /.../ izkazala prejšnji mesec velike vsote, ki jih je dobila njihova ‚Prosveta‘ od raznih posojilnic in zasebnikov«. ¹⁰ Natlačen je v tem času pokazal tudi nasprotujoč odnos do socialne demokracije. Razberemo ga lahko iz njegovega svarila cerkvenim oblastem na nemškem Štajerskem, da si »naši rojaki v Gradcu« zaman želijo »poslušati božjo besedo v svojem materinem jeziku, in se potapljaajo v socialno demokracijo, ker nimajo niti te edine obrambe«. ¹¹ Poleg idejnih in političnih vprašanj je Natlačen v času vodenja SDZ obravnaval tudi socialno vprašanje, v katerem je glavni problem videl v položaju kmečkega stanu. ¹² Iz tega obdobja je treba opozoriti še na njegove energične zahteve za enakopravnost slovenskih študentov z nemškimi na avstrijskih univerzah in za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani. ¹³

Med družbenimi in političnimi vprašanji, v katerih se je opredelil v času do prve svetovne vojne, je Natlačen največ pozornosti namenil organizaciji katoliškega izobraževalnega dela. O tem je posebej govoril na slovensko-hrvaškem katoliškem shodu, zbranem od 23. do 27. avgusta 1913 v Ljubljani. ¹⁴ Omenimo naj, da je imel Natlačen pri izvedbi IV. katoliškega shoda opaznejšo vlogo. Bil je član odseka za sestavo delovnega programa in resolucij zbora ter član komisije, ki je pripravila sprejem njegovih udeležencev. ¹⁵

Natlačen je na shodu sodeloval v delu Odseka za krščansko izobrazbo, kjer je poročal o delovanju in ciljih katoliških izobraževalnih društev. Kritično je opozo-

⁹ Slovenec, 1. 9. 1909, Zborovanja slovenskega katol.-narodnega dijaštva.

¹⁰ Slovenec, 12. 6. 1909, Podpore S. D. Z.

¹¹ Slovenec, 17. 4. 1909, Delo Súdmarke v Št. Ilju.

¹² Slovenec, 8. 5. 1908, Dnevne novice. *Občni zbor vipavske zveze k. s. nepolitičnih društev.* – Kar zadeva Natlačenov odnos do socialnega vprašanja, velja opozoriti, da je pogosto, zlasti po opravljenem študiju prava na Dunaju, 13. 11. 1912 (Slovenec, 13. 11. 1912, Dnevne novice. *Promocija*), daroval za katoliški Ljudski sklad. (Slovenec, 23. 3. 1912, Darovi. *Za Ljudski sklad*; 10. 7. 1912, Dnevne novice. *Za »Ljudski sklad« so darovali v mesecu juniju sledeči gg.*; 27. 12. 1912, Dnevne novice. *V »Ljudski sklad«*; 23. 1. 1913, Dnevne novice. *Za Ljudski sklad*; 26. 2. 1913, Darovi. *Za ljudski sklad*; 18. 4. 1913, Darovi. *Za »Ljudski sklad«*; 19. 7. 1913, Dnevne novice. *Za ljudski sklad*; 11. 8. 1913, Dnevne novice. *Za Ljudski sklad*; 30. 10. 1913, Dnevne novice. *Darovi za ljudski sklad*; 9. 3. 1914, Prispjevki za »Ljudski sklad«; 15. 4. 1914, Darovi. *Darovi za ljudski sklad za mesec marec*; 22. 5. 1914, Prispjevki za Ljudski sklad) Daroval je tudi za balkanski odsek Apostolstva sv. Cirila in Metoda, koroške Slovence in IV. katoliški shod. (Slovenec, 18. 11. 1912, Darovi. *Darovi za balkanski odsek »Apostolstva sv. Cirila in Metoda«*; 4. 1. 1913, Koroški Slovenci. *Za božičnico slovenski Koroški*; 18. 4. 1913, Darovi za katoliški shod).

¹³ Slovenec, 1. 1909, Za slovensko vseučilišče v Ljubljani; 3. 9. 1910, Občni zbor »Slovenske dijaške zveze«.

¹⁴ Slovensko-hrvaški katoliški shod je bil četrti katoliški shod na Slovenskem.

¹⁵ Slovensko-hrvatski katoliški shod v Ljubljani 1913. Katoliška Bukvarna, Ljubljana 1913, str. 7, 22.

ril na nedejavnost precejšnjega števila društev, ki jih je treba »vzbuditi in poživiti k čvrstemu delu«. To se lahko doseže prek dela posameznih društvenih odsekov, da bodo društva »vzgojila samostojne mladeniče in može, ki bodo postali sposobni voditelji, jedro organizacije, ki bodo po svojem duhu in po svojem srcu, po svoji inteligenci in značajnosti sposobni voditelji svojega kraja. Po teh se bo masa ljudstva ravnala, od njih si pustila svetovati in se voditi in njim bo ljudstvo najlažje zaupalo. Le par takih mož v vsako našo občino, v vsako našo faro, vsako vas, mož, zvestih in trdnih v krščanskih načelih in izobraženih v vseh javnih in gospodarskih vprašanjih – pa se nam za bodočnost ni treba bati. Sami dobri krščanski gospodarji bodo najboljše vplivali na svojo okolico.«¹⁶

Natlačen je predlagal ustanavljanje pevskih, dramskih, tiskovnih, abstinencijskih, izseljenskih, gospodarskih in gospodinjskih društvenih odsekov.¹⁷ V svojem poročilu je posebno pozornost namenil tiskovnim odsekom, saj je »največja sila v javnem življenju /.../ danes *tisk*«. Razmere na tem področju je zadovoljivo ocenil in ob tem opozoril na »naše nemške sosede. Dasi morda dober, krščanskomisleč Nemeč, se vendar kar ne more otresti vpliva židovske žurnalistike – čitanje židovskega žurnala smatra vendarle za najpotrebnejšo vsakdanjo hrano, ki jo mora tako vestno in točno uživati vsak dan kakor kosilo ali večerjo.« Na Slovenskem je v tem pogledu precej boljše, »vendar bi bilo lahko še mnogo boljše. Poglejmo naše liberalce na deželi pa tudi v mestu!« je opozoril. »Koliko najdemo pravih načelnih liberalcev? Veliko večino med njimi tvorijo ljudje, ki so vsako nedeljo pri maši, opravljajo velikonočno spoved, molijo celo zvečer z družino rožni venec ali so celo vsak teden pri mizi Gospodovi – volijo pa liberalno. Ti ljudje so žrtev brezverskega časopisja, in naravnost čudež se mi zdi, da ostanejo vendarle verni, dasi čitajo dan na dan napade na Cerkev, na duhovščino, napade na dogme, celo na najsvetejše skrivnosti svete vere. Tu se vidi najjasneje resnica, da je vernost milost božja.«¹⁸

Na podlagi gornjega opozorila je Natlačen poudaril dolžnost katoliške izobraževalne organizacije, da vodi »boj, neizprosen boj proti slabemu časopisju in proti slabemu tisku sploh. Na mesto slabega časopisja povesod naše liste – to naj bo naloga *tiskovnega odseka* v vsakem našem društvu. Vsako leto ob Novem letu naj napravi odsek poseben načrt, kako izpodriniti iz javnih lokalov in iz poštenih družin slabo časopisje in kako vpeljati v vsako hišo in vse javne lokale naše liste. Delo naj se med člane razdeli, vsak naj sprejme svojo nalogo. S tem store naši ljudje veliko misijonsko delo, in le eno leto naj gredo vsa naša društva na to delo z energijo in po načrtu, pa bo storila naša organizacija velik korak na potu vzgoje našega ljudstva. Nemški socialni demokrati imajo gotove nedelje v letu, ko je dolžnost vsakega pristaša, da pridobiva novih naročnikov za njihovo časopisje. Uspehi so vsako leto ogromni. Zakaj bi mi zaostajali v boju za dobro stvar, če

¹⁶ Prav tam, str. 93.

¹⁷ Prav tam, str. 93–96.

¹⁸ Prav tam, str. 94.

žrtvuje nasprotnik toliko za slabo!« In še eno napotilo je Natlačen namenil delovanju tiskovnih odsekov: »Naj ne bo hiše brez dobrega časopisa!«¹⁹

Natlačen je spregovoril tudi o vprašanju, kako naj bi delovala posamezna društva, če ne bi imela možnosti ustanoviti vseh predlaganih odsekov. V tem primeru »naj se vsaj nekaj stori: vrše naj se redni sestanki s prostimi razgovori o tekočih važnejših javnih vprašanjih. Društveni voditelj ali kdo drugi, ki je za to sposoben, naj zbere snov, ki bo člane zanimala in jo potom razgovora obdela. Razgovarja naj se o političnih vprašanjih in svetovnih dogodkih, ki so ravno aktualni.« Predlagal je tudi vzpostavitev nadzora nad delovanjem društev. To delo naj bi v vsakem dekanatu prevzeli dekanjski odbori, ki bi vsaj enkrat letno pregledali njihovo delovanje. Vez med dekanjskimi odbori in vodstvom izobraževalnih društev naj bi predstavljali dekanjski referenti, ki bi vodstvo točno in redno obveščali o stanju društev z njihovega območja, hkrati pa bi bili v stalnem stiku s člani dekanjskega odbora. »Na ta način bo mogoče iz centra skrbeti za to, da bodo vsa društva dosegala svojo nalogo in pa tudi za to, da bo naša društvena organizacija kolikor mogoče enotna in koncentrirana. Ta institucija (dekanjski referenti – op. av.) bo imela tudi še zlasti to nalogo, da potom zaupnikov sestavi in izpopolnjuje natančen kataster ljudstva tudi po političnem naziranju, kar pa spada v poseben poslovnik, ki ga tu ne morem natančneje razkrivati.« Na podlagi Natlačenovega poročila je Odsek sprejel posebno resolucijo, v kateri so bili zajeti vsi njegovi predlogi.²⁰

V času do prve svetovne vojne oziroma ob njenem začetku se je Natlačen opredelil tudi glede vprašanja avstrijske patriotske države Slovencev. Po vojni napovedi, ki jo je Avstro-Ogrska izrekla Kraljevini Srbiji 28. julija 1914, je Natlačen iz množice, ki se je zvečer istega dne zbrala pred deželnim dvorcem (poslopje današnje Univerze) v Ljubljani, spregovoril takole: »Imamo vojsko! Sedmo leto že nam grozi in rožlja s sabljo naš sosed tam doli na južnovzhodni meji naše prostrane domovine. Kakor gleda mogočni lev na malo nagajivo miško, je zrla mogočna viteška Avstrija na tega svojega pritlikavega soseda. Toda med tem viteškim vedenjem Avstrije je postajal pritlikavi sosed močnejši in že prirojena mu predrznost, ošabnost in požrešnost je čudovito rastla, tako da smo prišli že resno v nevarnost, da nam odtrga lep del našega ozemlja. Hudodelski umor dne 28. junija je vrgel v to velesrbsko početje čudovito luč, ki je mahoma odkrila vso resnost in nevarnost položaja. Da varuje svojo zakonito lastnino, da zagotovi sama sebi in svojim ljudstvom mir, ki je predpogoj blagostanja in vsakega napredka, je morala (Avstrija – op. av.) poseči po najskrajnejšem, ker dobra beseda ni več pomagala, morala poseči po orožju. – Imamo vojsko! Velike in težke bodo žrtve, ki jih bo moralo doprinesiti na skupni žrtvenik naše skupne domovine naše ljudstvo; toda slovensko ljudstvo bo te žrtve rade volje doprineslo, ker vé, da kaj velikega ni mogoče doseči brez velikih žrtev. – Šest stoletij je naš slovenski narod že pod žezlom preslavne habsburške dinastije. Šest stoletij je ohranil zvesto svojo zvesto-

¹⁹ Prav tam, str. 94–95.

²⁰ Prav tam, str. 96–97.

bo habsburškim vladarjem. Nima ga madeža slovenska trobojnica! V zavesti, da je naša bodočnost edinole v Avstriji, v mnogonarodni velevlasti mogoča, ostane slovenski narod tudi v težki tej uri zvest tradicijam svojih dedov: zvest svojemu cesarju in zvest Avstriji. Dokazali bomo vnovič, da je prav govoril Koseski, ko je rekel: Hrib se omaje in hrast – zvestoba Slovenca ne mine. – Živela Avstrija!«²¹ Po poročilu Slovenca je »govornika /.../ ljudstvo burno aklamiralo, klicalo je: Proč s Srbijo! Živela vojska! Živela Avstrija! in druge domoljubne klice.«²²

Govor, ki ga je imel 28. julija 1914, je Natlačenu pozneje (pred volitvami v ljubljansko oblastno skupščino 23. januarja 1927) očitano liberalno Jutro,²³ zato mu je Slovenec odgovoril, da je istega dne poleg Natlačena podobno govoril tudi ljubljanski župan in prvak liberalne Narodno napredne stranke (NNS), dr. Ivan Tavčar.²⁴ Naj spomnimo, da je Tavčar v svojem govoru na balkonu ljubljanskega magistrata, 28. julija 1914, prav tako kot Natlačen, če ne še bolj poudarjeno, izražal avstrijsko patriotično čustvo, le da ga ni usmeril v govorniški obračun s Kraljevino Srbijo.²⁵ Govor 28. junija 1914 so Natlačenu njegovi tovariši iz dijaških let zamerili,²⁶ politično pa mu je škodil tudi v Kraljevini Jugoslaviji. Zaradi njega naj leta 1929 ne bi bil imenovan za bana Dravske banovine.²⁷ Do tega je prišlo šele leta 1935. Natlačenu se je včasih pripisovalo (oziroma se mu še) tudi avtorstvo znane protisrbske hujskaške pesmi Bojni grom, ki jo je objavil Slovenec 27. julija 1914.²⁸ Po navedbi Franceta Koblarja pa je njen avtor pesnik Franjo Neubauer.²⁹

²¹ Slovenec, 29. 7. 1914, Ljubljana manifestira.

²² Prav tam.

²³ Jutro, 6. 1. 1927, Iz volilnega boja.

²⁴ Slovenec, 12. 1. 1927, Beležke. *Demokratska logika*.

²⁵ Slovenski narod, 29. 7. 1914, Patriotske manifestacije v Ljubljani.

²⁶ Ana Koblar - Horetzky: Iz zapuščine Franceta Koblarja. V: Nova revija, 1999, št. 209, str. 169. Kot je leta 1971 France Koblar povedal Janku Pleterskem, je bil Natlačen tisti čas »konceprijent pri dr. Ivanu Šušteršiču in verjetno je tudi govoril po Šušteršičevem naročilu«. (Janko Pleterski: Zapis pogovora s predsednikom Slovenske matice profesorjem Francetom Koblarjem dne 28. septembra 1971. V: Glasnik Slovenske matice, 1990, št. 1–2 (dalje Pleterski, Zapis pogovora s Francetom Koblarjem), str. 21. O tem gl. tudi Marijan Marolt: Dr. Marko Natlačen : dvajset let po smrti ljudskega bana. V: Zbornik Koledar svobodne Slovenije. Buenos Aires 1962 (dalje Marolt, Natlačen), str. 147)

²⁷ Pleterski, Zapis pogovora s Francetom Koblarjem, str. 21.

²⁸ Prav tam; Momčilo Zečević: Prošlost i vreme : iz istorije Jugoslavije. Beograd 2003, str. 236. – Besedilo omenjene pesmi se glasi: »Krvava pesem do nebes / upije; / Kri Ferdinandova je vmes, / Zofije. // Zvali ste nas dolgo dni / na klanje ... / Iz dolge vstali smo noči / in spanja. // S kanoni vas pozdravimo / vi Srbi; / dom hladen vam postavimo / ob vrbi ... // V imenu božjem pride k vam / armada / pogledat, kaj se / sveti tam / z Belgráda. // Očistimo vam sveti križ / od práha, / za nas je bojni grom in piš / brez stráha. // Nožnicam meč izderemo / bliskávi, / da préstol vam operemo / krvavi. // Z zeleno vas odenemo / odejo: / na veke vam zaklenemo / vso mejo. // Pravično stare plačamo / dolgo; / zmagalci spet se vračamo / v domove.« (Slovenec, 27. 7. 1914, Bojni grom)

²⁹ Pleterski, Zapis pogovora s Francetom Koblarjem, str. 21. – O Franju Neubauerju gl. Kr. (France Koblar): Neubauer Franjo. V: Slovenski biografski leksikon, 6. Ljubljana 1935 (dalje SBL, 6), str. 200.

Glede znanega pogromaškega vzklika »Srbe na vrbe!«, ki je po vsej verjetnosti izšel iz omenjene pesmi in naj bi ga Natlačen izrekel na manifestacijskem shodu 28. julija 1914 pred deželnim dvorcem v Ljubljani, pa o tem tedanji poslanec NNS v dunajskem parlamentu in v kranjskem deželnem zboru, dr. Vladimir Ravnihar, v svojih spominih piše takole: »Dne 28. julija 1914. sem prejel kot deželni poslanec dopis, ki pravi: ‚danes zvečer bo vojaški mirozov (zvočni znak za počitek – op. av.) in patriotična manifestacija pred deželnim dvorcem pred deveto uro. Vabim Vas, da se udeležite manifestacije na balkonu deželnega dvorca‘. Podpisan je deželni odbornik dr. Lampe. Kakšna je bila manifestacija, so obširno poročali časopisi. Pojavili so se govorniki iz ‚ljudstva‘ in eden izmed govornikov, stoječ na kandelabru pred deželnim dvorcem, je razbil rečenico ‚Srbe na vrbe‘. Reklo se je, da je bil to – dr. Marko Natlačen.«³⁰

Natlačen se je v Slovenski ljudski stranki začel uveljavljati po prvi svetovni vojni. Med vojno javno ni deloval, leta 1916 je bil izvoljen le za odbornika Slovenskega glasbenega društva Ljubljana.³¹ Njegovo ime se je v zvezi s političnim dogajanjem na Slovenskem v javnosti znova pojavilo šele neposredno pred razpadom Avstro-Ogrske, ko je bil 28. oktobra 1918 kot predstavnik katoliške telesnovzgojne organizacije Orel izvoljen v vodstvo Narodne Obrane.³² Omenjeno polvojaško organizacijo je ustanovil Narodni svet za slovenske dežele in Istro (Narodni svet), da bi ob predvidenem umiku avstro-ogrske armade z italijanskega bojišča čez slovensko ozemlje, pa tudi za vzdrževanje javnega reda in miru v obdobju oblikovanja nacionalne državne oblasti, zagotovil ohranitev ustaljenih razmer na Slovenskem.³³ Narodna Obrana je delovala do 14. novembra 1918,

³⁰ Mojega življenja pot : spomini dr. Vladimira Ravniharja. Ljubljana 1997, str. 99.

³¹ Slovenec, 14. 1. 1916, Občni zbor slovenskega glasbenega društva »Ljubljana« dne 4. jan. 1916. – Natlačen se je v glasbenem društvu Ljubljana vidno izpostavil neposredno po vojni, ko je bilo pozimi 1918/1919 pri velikem delu članov društva opaziti težnje po združitvi z liberalnim pevskim društvom Slavec, s čimer bi prešel v tuje roke tudi dragoceni društveni inventar. Glede na to so po večmesečnem oklevanju nekateri člani glasbenega društva Ljubljana, predvsem po Natlačenuvi zaslugi dosegli, da se je društvo marca 1919 na svojem občnem zboru razšlo, inventar pa je prešel v last Slovenske krščansko-socialne zveze (SKSZ). Takoj po razpustu glasbenega društva Ljubljana se je le-to konstituiralo kot pevski odsek SKSZ, leta 1920 pa je nekdanja Ljubljana ustanovila Pevsko zvezo koz podzvezo SKSZ. V Pevski zvezi so se nato zlagoma začeli zbirati tudi podeželski katoliški pevski zbori (Fran Erjavec: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. Ljubljana 1928, str. 324).

³² Slovenec, 29. 10. 1918, Narodna bramba. Gl. Slovenec, 31. 10. 1918, Ljubljanske novice. »Osrednji odbor narodne obrane v Ljubljani«.

³³ Damijan Guštin: Oborožene sile Države SHS. V: Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848–1992. Ljubljana 2005, str. 193.

ko jo je sporazumno z Narodnim svetom razpustila Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani.³⁴

V prvih letih po nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) se je Natlačen posvetil svojemu odvetniškemu poklicu. Nastopil je v vrsti odmevnih sodnih obravnav, o katerih je podrobno poročalo glasilo SLS Slovenec.³⁵ Med njimi naj opozorimo na tožbo znanega mladoliberalnega gospodarstvenika dr. Milka Brezigarja proti odgovornemu uredniku Slovenca Mihaelu Moškercu. Brezigar ga je tožil zaradi Slovenčevega pisanja, da je med prvo svetovno vojno kot uradnik vojnega Žitnega zavoda na Dunaju nezakonito prekupčeval z nakaznicami za moko.³⁶ Tožba se je končala s poravnavo, na podlagi katere je moral Brezigar plačati vse stroške sodne obravnave, to je stroške za svojega pravnega zastopnika, za Moškerčevega zastopnika Natlačena, stroške porotnikov in vse druge stroške.³⁷

³⁴ Uradni list Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, št. 7, 15. 11. 1918, Razglas Narodne vlade; Slovenski narod, 14. 11. 1918, Razpust narodnih straž.

³⁵ Slovenec, 24. 6. 1919, Izpred porote. *Vlom pri Josipu Eberle in pri Giontiniju pred poroto*; 24. 2. 1920, Izpred porote. *Ukraden avtomobil*; 6. 9. 1920, Ljubljanska porota; 31. 10. 1920, Sodišče in policija. *Vehovec contra Carli*; 5. 2. 1921, Politične novice. *Popravkar Ribnikar*; 16. 4. 1921, Sokolski škandal pred sodiščem; 7. 5. 1921, »Šleva« pred vzklicnim sodiščem; 18. 5. 1921, Izpred sodišča. *Pesek proti časnikarjem*; 7. 6. 1921, Ljubljanska porota; 27. 10. 1921, Dnevne novice. *Bivši starosta radovljiškega Sokola, dr. Mirko Triller pred sodiščem*; 10. 12. 1921, Ponočni shod dr. Mirka Trillerja pred sodiščem; 15. 12. 1921, Izpred sodišča; 24. 2. 1922, Dr. Oblak obsojen; 11. 3. 1922, Ljubljanska porota. *Tiskovna zadeva*; 6. 5. 1922, Dnevne novice. *Tudi junaštvo!*; 25. 10. 1922, Dnevne novice. »Razmere v vojski.«; 20. 12. 1922, Samostojnemu poslancu Majcnu pred sodiščem dokazana denunciacija; 21. 2. 1923, Justica. *Tožba dr. Vošnjaka proti »Slovincu«*; 8. 3. 1923, Dnevne novice. »Slovenec« proti predsedniku »Kmetijske družbe«; 21. 3. 1923, Gustav Pirc toži; 29. 3. 1923, Bivši samostojni poslanec Majcen tudi pred okrožnim sodiščem ožigosan kot denuncijant; 7. 6. 1923, Ljubljanska porota; 8. 6. 1923, Ljubljanska porota; 19. 7. 1923, Dnevne novice. *Ponovna razprava v zadevi g. dr. Bogomila Vošnjaka*; 22. 8. 1923, Razmere v oddelku za socialno politiko; 5. 1. 1924, Ljubljanske novice. *Kaj je konfidentstvo?*; 7. 5. 1924, Dnevne novice. *Resnicoljubnost g. Ažmana*; prav tam, Izpred sodišča. *Tiskovne pravde*; 6. 8. 1924, Izpred sodišča. *Ata »Narod« pred sodiščem*; 24. 8. 1924, Ljubljanske novice. *Jesensko zasedanje ljubljanske porote*; 2. 9. 1924, Ljubljanske novice. *Porotno zasedanje*; 7. 11. 1924, Ljubljanske novice. *Orjuna ca. Radešček*. – V drugi polovici dvajsetih let, razen v enem primeru (Slovenec, 3. 3. 1926, Žužemberk. *Izredno dolga pravda*), poročil o Natlačenovem sodelovanju v sodnih obravnavah ne najdemo več, kar lahko povežemo z visokimi funkcijami, ki jih je v tem času prevzel v slovenskem javnem življenju.

³⁶ Slovenec, 27. 11. 1920, Molčé kot grob. (Slovenec je o Brezigarjevem medvojnem ravnanju v dunajskem Žitnem zavodu pisal tudi 24. in 26. 11. 1920. – Slovenec, 24. 11. 1920, Milo za drago; 26. 11. 1920, Resnica o dr. Brezigarju) O liberalnem odzivu na Slovenčeve trditve gl. Jutro, 25. 11. 1920, Obtožba proti drju Brezigarju; Slovenski narod, 25. 11. 1920, Politične vesti. *Klerikalci in dr. Brezigar*; 26. 11. 1920, Politične vesti. *Gonja proti drju M. Brezigarju*.

³⁷ Slovenec, 4. 9. 1921, Ljubljanska porota. *Afera dr. Brezigarja pred porotnim sodiščem*. – O sodni obravnavi t. i. afere Brezigar podrobneje v Slovenec, 3. 9. 1921, Ljubljanske novice. *O dr. Brezigarjevi tožbi*; 4. 9. 1921, Ljubljanske novice. *Tekom porotne razprave*; 6., 7. in 8. 9. 1921, dr. M. Natlačen: *Afera dr. Milko Brezigarja pred sodiščem*; Jutro, 4. 9. 1921, Kako smo rušili

Ob odvetniški dejavnosti se je Natlačen udeleževal tudi v družbenem življenju. Leta 1920 je postal podpredsednik katoliške narodnoobrambne organizacije Slovenska straža in odbornik Katoliške lige,³⁸ začel pa se je uveljavljati tudi v SLS. Za ljubljanske občinske volitve, 3. decembra 1922, ga je stranka uvrstila med namestnike kandidatov Zveze delovnega ljudstva za ljubljanski občinski svet,³⁹ pred volitvami v Narodno skupščino Kraljevine SHS, 18. marca 1923, pa je začel nastopati na strankinih predvolilnih shodih.⁴⁰ V drugi polovici istega leta – 5. novembra 1923 – so ga na zboru zaupnikov SLS v Ljubljani izvolili še v načelstvo in izvršilni odbor SLS.⁴¹ Leta 1923 je nastopil tudi na V. katoliškem shodu, 25. do 28. avgusta v Ljubljani, na katerem pa ni imel opaznejše vloge, kot jo je imel na shodu desetletje pred tem. Na V. katoliškem shodu je na zborovanju Marijinih družb govoril o kongregacijah in inteligenci. Povedal je, »da za inteligenco ne more zadostovati kongregacija z navadnimi shodi in govori. Akademikna inteligenca želi in potrebuje še drugačne hrane. Potrebuje znanstvenih predavanj verske vsebine iz vseh panog bogoznanstva, da se ve orientirati v tem kaosu sveta.« Govoril je tudi o pomenu duhovnih vaj za inteligenco, za katere bo posebej zagotovljeno, ko bo na škofijskem posestvu na Goričanah zgrajen Dom duhovnih vaj.⁴² Natlačen je decembra 1923 kot predstavnik Slovenske Straže postal še član akcijskega odbora vseh slovenskih političnih strank ter dobrodelnih in narodnoobrambnih društev, oblikovan za podporo slovenskim rudarjem v Vestfaliji, za katere je sam daroval 50 Din.⁴³

Po letu 1923 je Natlačen postal eden od opaznejših predstavnikov SLS v slovenskem javnem življenju. Nastopal je na njenih predvolilnih shodih, in sicer pred občinskimi volitvami jeseni 1924,⁴⁴ volitvami v Narodno skupščino, 8. februarja 1925,⁴⁵ volitvami v oblastno skupščino ljubljanske oblasti, januarja

Avstrijo; 6. 9. 1921, Domače vesti. *V našem poročilu o procesu Brezigar contra Moškerc*; 9. 9. 1921, Politične beleške. *Dve potrebni ugotovitvi*.

³⁸ Slovenec, 6. 2. 1920, Dnevne novice. *Velika skupščina Slovenske Straže*; 4. 4. 1920, Dnevne novice. *Katoliška liga*. – Kot odbornik Slovenske straže – to je postal že leta 1910 – je Natlačen leta 1920 zbiral tudi denarna sredstva za njeno delovanje. (Anka Vidovič - Miklavčič: Društvo Slovenska straža. V: *Studia Historica Slovenica*, 2004, št. 2–3, str. 442; Slovenec, 28. 7. 1920, Za »Slovensko Stražo«)

³⁹ Slovenec, 26. 11. in 2. 12. 1922, Kandidatje Zveze delovnega ljudstva. – O Zvezi delovnega ljudstva gl. Janko Prunk: *Zveza delovnega ljudstva v Ljubljani za občinske volitve decembra 1922*. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1971–1972*, št. 1–2, str. 199–228.

⁴⁰ Slovenec, 21. 2. 1923, Volivni shodi SLS. Št. Jurje pri Grosupljem; 27. 2. 1923, Volivni shodi SLS; 6. 3. 1923, Slovenska armada na pohodu; 13. 3. 1923, Shodi ljudske armade.

⁴¹ Slovenec, 6. 11. 1923, Zbor zaupnikov SLS.

⁴² Peti katoliški shod v Ljubljani 1923. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1924, str. 364.

⁴³ Slovenec, 1. 12. 1923, Slovenci!; 15. 5. 1924, Darovi. *Dinarski dan in drugi prejemi za vest-falske Slovence*.

⁴⁴ Slovenec, 11. 6. 1924, Politične vesti. *Shodi SLS*.

⁴⁵ Slovenec, 30. 1. 1925, Dopisi. *Iz Boh. Bistrice*; 4. 2. 1925, Volivno gibanje; 25. 4. 1925, Izpred sodišča. *Odmev iz volivne dobe*.

1927,⁴⁶ in volitvami v Narodno skupščino 11. septembra 1927,⁴⁷ ter na drugih političnih srečanjih zaupnikov SLS po Sloveniji.⁴⁸ Govoril je tudi na krajevnih evharističnih shodih.⁴⁹ Na volilnem shodu SLS za volitve v ljubljansko oblastno skupščino, ki je bil 2. januarja 1927 v Žireh, je nastopil skupaj s strankinim načelnikom dr. Antonom Koroščem,⁵⁰ na shodu v Rakeku, 16. januarja 1927, pa so ga celo napadli pripadniki tedaj že razpuščene Orjune, a so ga njegovi privrženci ubranili pred napadalci.⁵¹ Poleg tega je bil na zboru zaupnikov SLS, 11. decembra 1924 v Celju, izbran za namestnika strankinega kandidata ing. Dušana Serneca v volilnem okraju Logatec in Radovljica za volitve v Narodno skupščino 8. februarja 1925,⁵² na volitvah v ljubljansko oblastno skupščino leta 1927 pa je bil nosilec liste SLS v volilnem okraju Logatec⁵³ in bil izvoljen v skupščino.⁵⁴ Obenem se je nadalje uveljavljal v javnem življenju. Leta 1924 je predsedoval drugemu, nedeljskemu dnevnu I. marijanskega kongresa, ki se je zbral od 6. do 8. septembra 1924 v Ljubljani,⁵⁵ v letih 1925–1927 pa je bil predsednik Jugoslovanske Orlovske zveze.⁵⁶

Prelomnica v Natlačenovem vzponu v SLS je bilo leto 1926, ko so ga na strankinem zboru zaupnikov, 14. novembra 1926 v Celju, izvolili za prvega podnačelnika SLS. Po izvolitvi se je zbranim zaupnikom zahvalil z naslednjimi besedami: »Zaupniki! Zahvaljujem se vam za izvolitev, za izkazano zaupanje in visoko čast, ki ste mi jo podelili. Hočem se vam oddolžiti z delom. Moje delo bo veljalo or-

⁴⁶ Slovenec, 4. 1. 1927, Volivni boj za oblastne skupščine; 11. 1. 1927, Pred veliko zmago slovenske ljudske misli; 18. 1. 1927, Velik shod SLS na Rakeku; 21. 1. 1927, Odločna Notranjska.

⁴⁷ Slovenec, 8. 9. 1927, Jesenice. *Jesenice v taboru SLS.*

⁴⁸ Slovenec, 29. 4. 1924, Zborovanja SLS; 7. 10. 1925, Shodi SLS; 13. 4. 1926, Shodi SLS; 11. 5. 1926, Shodi SLS; 12. 8. 1927, Katoliški shod v Cerknici; 17. 7. 1928, Slovesna zaobljuba slovenskega naroda v Žalcu; 18. 12. 1928, Shodi SLS. *Kranj.*

⁴⁹ Slovenec, 27. 5. 1928, Kaj je novega. *Evharistični shod*; 13. 9. 1928, Evharistični shod v Krškem. – Kot lahko sklepamo iz Slovencevega poročila o evharističnem shodu v Krškem, je Natlačen ob teh priložnostih predvsem poudarjal pomen in potrebo avtoritete (Slovenec, 13. 9. 1928, Evharistični shod v Krškem).

⁵⁰ Slovenec, 4. 1. 1927, Volivni boj za oblastne skupščine.

⁵¹ Slovenec, 18. 1. 1927, Velik shod SLS na Rakeku.

⁵² Slovenec, 12. 12. 1924, Zbor zaupnikov SLS; Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 22. 1. 1925, Kandidati za narodne poslance : B. kandidatne liste za sodni okrožji Ljubljana in Novo mesto. – Pripominjam, da je bil Dušan Sernec izvoljen v Narodno skupščino Kraljevine SHS. (Prav tam, 19. 2. 1925, Poročilo na podstavi člena 83. zakona o volitvah narodnih poslancev za narodno skupščino kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev o izidu volitev, izvršenih dne 8. februarja 1925).

⁵³ Slovenec, 22. 12. 1926, Kandidatne liste.

⁵⁴ Miroslav Stiplovšek: Slovenski parlamentarizem 1927–1929 : avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana 2000 (dalje Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, 1927–1929), str. 107.

⁵⁵ Slovenec, 9. 9. 1924, Slavnostni dnevi I. Marijanskega kongresa.

⁵⁶ Pir. (Avgust Pirjevec): Natlačen Marko. V: SBL, 6, str. 193. O Jugoslovanski Orlovski zvezi gl. Drago Stepišnik: Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem. Ljubljana 1968, str. 185.

ganizaciji stranke in vzgoji strankinega naraščaja. Tema dvema točkama hočem posvetiti predvsem vse svoje moči, da bo naša armada usovršena (izpopolnjena – op. J. P.), organizirana in vsak trenutek pripravljena za napad. Ko se vam zahvaljujem, vas prosim vse brez izjeme, da me v tem stremljenju podpirate. Narodu in naši narodni državi bo veljalo naše politično delo.«⁵⁷ Natlačen je z izvolitvijo na podnačelniško mesto dejansko postal prvi mož stranke v Sloveniji, saj se je načelnik SLS, Anton Korošec, v glavnem zadrževal v Beogradu.⁵⁸ Ob tem je bil sredi dvajsetih let s Koroščem in vidnim krščanskosocialnim politikom ter tedanjim poslancem SLS v Narodni skupščini, dr. Andrejem Gosarjem, izvoljen tudi v skupni odbor Češke ljudske stranke, Slovaške ljudske stranke in SLS, ki naj bi pripravil skupno zborovanje slovanskih krščanskih demokracij.⁵⁹

Natlačen se je kot podnačelnik SLS posvetil predvsem njenemu praktičnemu političnemu delovanju, medtem ko idejnih in programsko političnih vprašanj ni obravnaval. Omenjene problematike se je dotaknil le v pogovoru z dopisnikom zagrebškega lista *Novosti* maja 1927, ko je zavrnil trditve predstavnika delavskega krila v SLS, dr. Ivana Stanovnika, da stranko obvladujeta duhovščina in klerikalizem. Natlačenov odgovor je bil: »SLS je po svojem ustroju in zgodovini tako demokratična, da je komaj kaka stranka v naši državi demokratičnejša. V njej lahko pride vsak posameznik kakor tudi vsak stan do veljave. Kdor je sposoben in kdor več dela, ta ima večji vpliv. Socialni, gospodarski in kulturni program SLS je osnovan na načelih krščanstva. Slovenska inteligenca je bila v času, ko je šla SLS med narod, po veliki večini svobodomiselno orientirana. Zato je naravno, da se je v prvi dobi posebno duhovščina postavila v ospredje v SLS, ker je ta duhovščina tvorila pretežno večino javnih delavcev stranke. Ali kakor je rastle število katoliško orientiranega izobraženstva, tako je duhovništvo stopalo v stranki v ozadje in na čast duhovščini je treba ugotoviti, da dosledno kaže tendenco, da laična inteligenca prevzame v stranki vodilno mesto. Kako naj bi bilo tudi drugače mogoče? Danes more govoriti o samovladi duhovščine in o klerikalizmu v SLS samo tisti, ki razmer ne pozna, ali pa hoče te razmere iz izvestnih razlogov netočno naslikati.«⁶⁰

⁵⁷ Slovenec, 16. 11. 1926, Zbor zaupnikov slovenske ljudske stranke.

⁵⁸ Odnos med Koroščem in Natlačenom je politični delavec SLS, vrhniški advokat Marijan Marolt, po drugi svetovni vojni opisal takole: »O dr. Natlačenu je vladalo mnenje, da je pač najposlušnejši mlajši sodelavec dr. Korošca, ki se trudi, da voditelja in učitelja v vsem posnema in hoče pač njegov način vladanja v Beogradu tudi v malem na Slovenskem uveljaviti. To smo mi mladi tako videli, da smo rekli, da posnema Natlačen Korošca celo v zasebnem obnašanju, v svoji ljubeznivi zafrkljivosti, ki se pa učencu ne posreči vedno tako kot učitelju. Brez dvoma je naloga političnega voditelja tudi v tem, da mlajše sodelavce vodi, popravlja in vzgaja. Korošec je to delal pri tistih, ki jih je imel pri sebi in pri onih, ki so ostajali v domovini, v Sloveniji, pri teh navadno bolj od daleč in od teh je Natlačen učitelja najbolj opazoval in ga posnemal, le ne tako diskretno, ampak bolj naravnost in na sličen način uravnaval tudi svoje sodelavce. Kar je tako popravil, za vse mu moramo biti hvaležni.« (Marolt, Natlačen, str. 147)

⁵⁹ Slovenec, 12. 10. 1926, Za zvezo katoliških slovanskih parlamentarcev.

⁶⁰ Slovenec, 20. 5. 1927, Razmere v Slovenski ljudski stranki. – O tedanjem socialnem, gospodarskem in kulturnem programu SLS gl. Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in

Dobre tri mesece po prevzemu prvega podnačelniškega mesta v stranki je Natlačen postal tudi eden od štirih najvišjih predstavnikov civilne oblasti na Slovenskem. Predstavljali so jo velika župana ljubljanske in mariborske oblasti, to je upravno-ozemeljskih enot, na kateri je bila tedaj skladno s centralistično vidovdansko ustavo razdeljena Slovenija,⁶¹ in predsednika oblastnih skupščin ter oblastnih odborov obeh oblasti. Ljubljanska oblastna skupščina je Natlačena izvolila za svojega predsednika na svoji konstitutivni seji 23. februarja 1927, ljubljanski oblastni odbor pa ga je za svojega predsednika izvolil na konstitutivni seji 25. februarja 1927.⁶² Natlačen si je v času vodenja ljubljanske oblastne skupščine in oblastnega odbora skupaj s predsednikom mariborske oblastne skupščine in oblastnega odbora dr. Josipom Leskovarjem, ki je prav tako prihajal iz vrst SLS, uspešno prizadeval, da so v Sloveniji čim bolj samostojno reševali vrsto pomembnih vprašanj njenega razvoja. Največje uspehe so dosegli na gospodarskem področju – pri javnih gradnjah in spodbujanju razvoja agrarnih panog. Pomemben dosežek je bila tudi ureditev zdravstva v povezavi z reševanjem socialne problematike. Izboljšali so še razmere na področju prosvete in kulture.⁶³ Ob tem je Natlačen poudarjal strankino temeljno narodnopolitično zahtevo v jugoslovanski državi – uresničenje narodne samoodločbe in vzpostavitev upravno enotne avtonomne Slovenije z lastnim parlamentom in vlado.⁶⁴ Te zahteve je hkrati z izražanjem privrženosti kralju Aleksandru Karađorđeviću in jugoslovanski domovini posebej poudaril na otvoritvenem zasedanju ljubljanske oblastne skupščine 23. fe-

zduženj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929). Ljubljana 1998 (dalje Perovšek, Programi političnih strank), dok. št. 14, str. 65–69, dok. št. 15, str. 70, dok. št. 16, str. 71–74, dok. št. 17, str. 75–76, dok. št. 19, str. 81, dok. št. 20, str. 82–86. O opredelitvi vloge duhovščine v SLS gl. Politični katekizem ali kaj mora vsak državljani vedeti o politiki? Ljubljana 1920, str. 60–62.

⁶¹ Ljubljanska oblast je obsegala naslednje območje: mesto Ljubljana, politične okraje Črnomelj, Kamnik (razen občin Motnik, Trojane in Špitalič) Kočevje, Kranj (s koroško občino Jezersko), Krško, Litija, Ljubljana-okolica, Logatec, Novo mesto in Radovljica, sodna okraja Brežice in Sevnica (občini Veliki Kamen in Mrčna sela), sodni okraj Laško (razen občine Sv. Rupert) in Kastav. Mariborska oblast pa je obsegala naslednje območje: mesta Celje, Maribor in Ptuj, politične okraje Ljutomer, Maribor, Prevalje, Ptuj in Slovenj Gradec, sodne okraje Kozje (razen občin Veliki Kamen in Mrčna sela), Celje, Vransko, Gornji Grad in Šmarje, občino Sv. Rupert (iz sodnega okraja Laško) ter občine Motnik, Trojane in Špitalič (iz političnega okraja Kamnik), Prekmurje in Medjimurje. – Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 49, 15. 5. 1922, 134., Uredba o razdelitvi države na oblasti.

⁶² Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927–1929, str. 126, 135, 137.

⁶³ Prav tam, str. 148–474. O delovanju ljubljanske in deloma tudi mariborske oblastne skupščine in oblastnega odbora v letih 1927–1929 gl. tudi Marko Natlačen: Oblastne samouprave v Sloveniji. V: Slovenci v desetletju 1918–1928 : zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana 1928, str. 339–357.

⁶⁴ O oblikovanju avtonomističnega narodnopolitičnega programa SLS v Kraljevini SHS gl. Jurij Perovšek: Oblikovanje programskih načrtov o nacionalni samoodločbi v slovenski politiki do ustanovitve Neodvisne delavske stranke Jugoslavije (december 1922–1923). V: Zgodovinski časopis, 1984, št. 1–2, str. 5–27; isti, Programi političnih strank, dok. št. 18, str. 77–80, dok. št. 20, str. 82–86.

bruarja 1927 in ponovil v govoru, ki ga je imel 29. oktobra 1928 na slavnostni seji ljubljanske skupščine ob deseti obletnici slovenske samoodločbe in razpada avstrijske oblasti.⁶⁵

Na seji ljubljanske oblastne skupščine 29. oktobra 1928, ki so se je udeležili tudi člani mariborskega oblastnega odbora,⁶⁶ je Natlačen enega od glavnih poudarkov v svojem govoru namenil tudi težki slovenski zgodovinski izkušnji in narodnoemancipacijskim naporom v avstrijski dobi. »Danes obhajamo deseto obletnico onega dne,« je nagovoril zbrane udeležence seje, »ki je prinesel našemu narodu osvobojenje, ki je uresničil naš tisočletni sen, ko smo postali Slovenci po tisočdvesto letni sužnosti svobodni. Današnji praznik je zato praznik naše narodne svobode, praznik našega narodnega vstajenja. Tisočdvesto let so naši ljudje živeli in umirali kot tlačani tujcev, ponižani in zaničevani. Od kralja Sama preko svojih starih županov in velmož, preko panonskih knezov, ki so Slovincem poklicali južna brata Cirila in Metoda, preko svobodno ustoličenih koroških vojvod, preko celjskih grofov, ki so bili zasanjali misel jugoslovanske države, preko vseh časov je naš narod mislil na svobodo; morda samo polzavestno, vendar le je žive-la v naših ljudeh vera v svobodo in čeprav v trpljenju, solzah in bolesti!« – »Uso-da nam je naklonila *izredno važno ozemlje* [,] postavila nas je kakor mogočno ozidje med veliki nemški narod in Jadransko morje, določila nam je ozemlje, na katero leže trije narodi: Nemci, Madjari in Italijani. V boju zoper vse tri sosedje je preživel naš narod težke dni, vendar je zlasti na jugozapadu branil z občudo-vanja vredno vztrajnostjo in dosti uspešno vsako ped svoje zemlje do skrajnih mej svoje moči. Bolj kakor na jugozapadu so bile ogrožene naše narodne meje na severu, odkoder je številčno in gospodarsko neprimerno močnejši naš sosed s pomočjo vsega uradnega aparata, šol in ponemčevalnih organizacij zabijal v naše narodno telo klin za klinom, hoteč prodreti do Jadrana in si tako odpreti na široko pot v daljni svet.« – »Bili so časi, ko so se s strahom v srcu povpraševali najboljši in najidealnejši naši možje, bo li naš narod mogel trajno vzdržati strašen pritisk neprijatelja, ki se je zavedal, da je naš mali narod na potu njegovemu svetovnemu imperiju.« – »Dogodki v prvih letih svetovne vojne, ko je že sama slovenska be-seda ali slovenska pesem pomenila veleizdajo, ko je bilo že skoro sklenjeno, da mora slovenska beseda tudi iz zadnjega državnega in samoupravnega urada ter dati povsod mesto nemškemu državnemu jeziku, je izgledalo, da je slovenski narod končnoveljavno zapisan smrti. Toda čim hujše je bilo preganjanje in trpljenje slovenskega naroda, bolj se je jačila v narodu misel na narodno svobodo; čeravno spočetka le na tihem in skrivoma, je končno narasla v velesilo, ki je v boju za majniško deklaracijo odjeknila med celim slovenskim narodom tako glasno, da ni bilo več sile, ki bi jo mogla zadušiti.«⁶⁷

⁶⁵ Slovenec, 24. 2. 1927, Otvoritev oblastnih skupščin; 30. 10. 1928, Za zedinjeno Slovenijo.

⁶⁶ O udeležbi članov mariborskega oblastnega odbora na slavnostni seji ljubljanske oblastne skupščine, 29. 10. 1928, gl. Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1917–1929, str. 261–262, 264.

⁶⁷ Slovenec, 30. 10. 1928, Za zedinjeno Slovenijo.

»Mnogo se govori in piše te dni o deklaracijskem gibanju o osvobojenju in o prvih časih naše narodne svobode,« je nadaljeval Natlačen. »Ne bi hotel, da s tega mesta vse to ponavljam, dasi je prav in koristno že radi nas samih, da se ozremo od časa do časa nazaj v življenje in trpljenje našega tedaj še podložnega naroda, da vidimo sadove, ki nam jih je prinesla narodna svoboda in da jih moremo tudi prav oceniti.« – »Najboljši slovenski sodnik, ki ni hotel zatajiti svojega materinega jezika, je le izjemoma prispel v svoji karijeri do nadsvetniškega mesta – vsa višja mesta so bila rezervirana za pripadnike vladajočih.« – »V politični službi za sinove slovenske matere skoroda sploh ni bilo mesta; bila je to izključna domena pripadnikov vladajoče narodnosti, predvsem nemškega plemstva.« – »Žalostna je bila slika našega šolstva. Res, da smo s svojo čudovito vztrajnostjo od časa do časa na šolskem polju napredovali s tem, da smo si tekom let vendarle priborili tudi v šolstvu nekaj narodnih pravic; vendar so bile to le drobtinice, ki nam jih je delil naš močnejši sosed kot posebno milost, dasiravno so nam šle po božji in državni postavi.« – »Še ob prevratu je bila edina ljubljanska realka popolnoma nemška, na ljubljanskih gimnazijah se je moral slovenski dijak že v tretji šoli učiti grškega jezika izključno v nemščini, dočim je slišati na višji gimnaziji slovensko besedo samo še pri pouku slovenščine, ki sta ji bili tedensko odmerjeni po dve uri.« – »Edina popolna slovenska gimnazija je bila do vojnega prevrata v knezoškofijskem zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano. /.../ Ustanovil in vzdrževal pa jo je izključno ob svojih sredstvih in prostovoljnih doneskijh naroda ljubljanski knezoškof dr. Jeglič /.../, ki je moral isto tako ob svojih sredstvih poskrbeti tudi za vse učne knjige v slovenskem jeziku.« – »Ponemčevanje v državnih uradih je segalo tako daleč, da uradništvo v uradnih zadevah med seboj pod disciplinsko kaznijo ni smelo občevati v slovenskem jeziku. Ko je najstarejši sodnik pri okrajnem sodišču v Ljubljani čestital svojemu službenemu predstojniku, ki je bil tudi sin slovenske matere, v slovenskem jeziku, je bil radi tega strogo zavržen in pozvan k redu.« – »Zato ni čuda, da je narod tako globoko doumel veliki pomen osvobojenja in s tako radostjo in enodušnostjo pozdravil dan, ki mu je prinesel svobodo in ravnopravnost. Veliki naši pevci so oznanjali ta dan odrešenja, svobode in moči in ljubezni. In res: mržnja in sovraštvo, ki je prej ločilo narod v več taborov, je tedaj izginilo in narod se je pokazal vrednega svojih buditeljev.« – »Spomin na one lepe dni, ko se je narod v najlepši slogi veselil tako dolgo in tako težko pričakovane svobode, budi v nas *hvaležnost* do vseh onih naših prednikov, ki so nam skozi dobo več kot tisočletne sužnosti in odvisnosti ohranili našo lepo domovino in jezik materinski, (do) *Vodnika*, prvega našega pesnika, ki je zapel veselo pesem o Iliriji in novem zarodu, *Prešerna*, prvaka pevcev, ki je vedno prorokoval, da vremena bodo Kranjcem se zjasnila, nepozabnega Evangelista *Kreka* /.../, ki je prvi imel pogum, v dobi najhujše diktature zahtevati javno politično zedinjenje vseh Slovencev, Srbov in Hrvatov, neposrednega voditelja našega naroda v zlato zarjo, dr. Korošca /.../, ki je tvegajoč svoje življenje, neustrašeno z gorko besedo bodril narod in ga, hodeč od kraja do kraja po vsej slovenski domovini, vnemal za idejo majniške deklaracije, [in] dr. *Jegliča*, vla-

dike ljubljanskega, ki je v dneh boja za majniško deklaracijo tako srečno združil razprte brate v borbi za neodvisno Jugoslavijo.«⁶⁸

V svojih nastopih, ki jih je imel 28. in 29. oktobra 1928, je Natlačen spomnil tudi na težak narodni položaj Slovencev v Italiji in Avstriji.⁶⁹ O njem je na slavnostni seji ljubljanske oblastne skupščine, 29. oktobra 1928, zelo prizadeto spregovoril takole: »Toda radost, ki nas navdaja, ko praznujemo desetletnico narodnega osvobojenja, ni popolna. Pogled proti jugozapadu in severu nam moti naše veselje.« – »Pred desetimi leti je praznoval praznik svojega osvobojenja in vstajenja ves slovenski narod od sinje Adrije gori do Gospe Svete, toda ni ostal ves ta narod trajno deležen svobode. Velik del, ena tretjina njegova je morala kmalu doživeti bridko razočaranje, ki sta mu ga prinesla koroški plebiscit in Rapallo. Odtrgali so pol milijona naših bratov od živega narodnega telesa, katerega sestavni del so po svoji krvi in svojem jeziku.« – »Morda se mi bo zamerilo, da govorim s tega mesta o teh stvareh in da se vmešavam s tega mesta v stvari, ki se tičejo druge države, toda vedite: za del našega naroda, za življenski obstanek dobre tretjine našega naroda gre in tu ne moremo biti brezbrizni. /.../ Brezčastni heloti bi bili, če bi molčali in mirno gledali, kako se s hladnim prezirom temeljnih načel civilizacije, kulture, človečanstva in krščanske pravičnosti brutalno in nasilno zatira naš narod.« – »Dejstvo je, da se je položaj Slovencev zlasti v Primorju izza časa našega narodnega osvobojenja v vsakem pogledu neizmerno poslabšal in da se iz dne v dan še stalno poostruje. Zdi se, kakor da se je predvojno trpljenje vsega našega naroda s stotero in tisočero mero preneslo na naše brate, ki jim je zarja svobode tako hitro ugasnila.« – »Uničeno je tam preko že skoraj vse, kar je bilo slovenskega!« – »Naše nekdanje tako cvetoče šolstvo je popolnoma zatrto. Stotisoč slovenskih otrok danes v šoli ne čuje več slovenske besede, kjer se vrši ves pouk od prvega razreda dalje v italijanskem jeziku.« – »Vsako prosvetno delo je oblastno prepovedano. Vsa slovenska društva – nad 300 jih je bilo – so razpuščena. Naši slovenski fantje, naša slovenska dekleta se ne smejo udeleževati na prosvetnem polju, kakor je to postalo v naš največji ponos že slovensko izročilo. Še več! Še celo shajanje je onemogočeno. Le še v spominu je prostora za telovadne nastope, koncerte, gledališke predstave. Ni dolgo tega, kar so bili fantje in dekleta pred sodiščem obsojeni na zapor od 6–12 mesecev, ker so peli na cesti slovenske pesmi.« – »Zadružni zvezi v Trstu in Gorici so si proti vsakemu pravu prisvojili naši nasprotniki. Po teh dveh gospodarskih ustanovah naj bi prišli do naših posojilnic in drugih zadrug, da bi tem lažje zaslužili naše ljudi. In vendar so vse te ustanove naše, duševna in materijalna last našega naroda, ker jih je ustvaril duh našega Kreka in njegovih soborcev.« – »Avtonomijo naših še celo pod Avstrijo svobodnih občin so že davno ubili in pokopali. Našega slovenskega duhovnika so pognali iz šole; zadnje slovensko besedo je slišal slovenski otrok iz njegovih ust, a tudi verski pouk v slovenskem jeziku je politično nevaren.« – »In vendar je pri-

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Slovenec, 30. 10. 1928, Praznik osvoboditve slov. naroda; prav tam, Za zedinjeno Slovenijo.

šel tujec z belo zastavo miroljubnosti v slovensko solnčno Primorje, kamor je prejel kljub svoji številčni premoči zaman skušal prodreti s svojo vojaško silo.« – »Ne pride mi na misel, da bi omalovaževal visoko in staro kulturo italijanskega naroda. Občudujemo nesmrtna dela njegovih velikih genijev, na katera zre ves svet s spoštovanjem in občudovanjem. Toda način, kako se ravna tamkaj s slovensko narodno manjšino, nima in ne more imeti s kulturo italijanskega naroda nič skupnega, saj se našemu človeku odrekajo najprimitivnejše narodne pravice, saj se teptajo temeljna načela človečanstva in krščanske pravičnosti v imenu 2000 letne kulture.« – »Naš narod je miroljuben in še nikdar ni drugemu narodu skrivil lasu. Želi si miru in prijateljstva z vsemi sosedi, zavedajoč se strašnega gorja, ki ga prinaša vsaka vojna. To pa ga vendar ne more odvrniti od tega, da ne bi v imenu civilizacije, v imenu človečanstva in končno v imenu krščanske pravičnosti pred vsem svetom protestiral zoper nezaslišane krivice, ki jih mora trpeti del našega naroda, zoper nasilje, ki ponižuje vsako kulturo in ki kriči do neba.« – »Naj nihče ne smatra teh mojih besed kot grožnja; je le klic trpečega, ki svojega trpljenja ne more več tiho prenašati.«⁷⁰

Natlačenove občutene besede so se lepo navezovale na njegovo zagotovilo, da sonarodnjakov v Italiji in na Koroškem »nismo pozabili in da jih ne bomo pozabili nikdar«.⁷¹ Omenjeno zagotovilo je izrekel dan pred sejo ljubljanske oblastne skupščine – na manifestacijskem zborovanju ob proslavi desete obletnice narodne osvoboditve, ki je bila 28. oktobra 1928 v Unionovi dvorani v Ljubljani. Natlačen je tega dne v Unionu govoril dvakrat. Dopoldne, na manifestacijskem zborovanju, ki ga je tudi vodil, in popoldne, ob slovesni otvoritvi ljubljanske radio postaje. V svojem popoldanskem govoru je najprej spomnil na čas pred desetimi leti, ko so »hoteli naši neprijatelji ponižati slovensko besedo v jezik, ki ga govore le še hlapci in dekle, slovenski narod pa prikazati kot narod degenerirancev – brez olike in izobrazbe«. Nato pa je pozdravil trenutek, ko lahko slovenska beseda prek radijskih valov sega čez državne meje in zaobjame vse Slovence. Obenem je poudaril, da je slovenska beseda v slovenskem delu Kraljevine SHS doživela »zmagoslaven pohod: /.../ popolnoma (se je) uveljavila v vseh uradih, samoupravnih in državnih, v vseh šolah, osnovnih in srednjih; povzdignjena je bila celo na vseučiliški kateder«.⁷² In z otvoritvijo radio postaje v Ljubljani je doživela »svoj največji triumf, ko gre – enakovredna največjim svetovnim je-

⁷⁰ Slovenec, 30. 10. 1928, Za zedinjeno Slovenijo.

⁷¹ Prav tam, Praznik osvoboditve slov. naroda. – Na tem mestu opozorjamo, da je Natlačen slaba dva meseca kasneje kot predsednik ljubljanskega oblastnega odbora pozdravil člane Kluba primorskih Slovencev, ki so ga le-ti ustanovili 20. 12. 1928. Ob tej priložnosti je poudaril, da smo na »novoustanovljeno društvo /.../ zaman čakali že dolgih 10 let« (Slovenec, 22. 12. 1928, Sestanek »Kluba primorskih Slovencev«).

⁷² Slovenec, 30. 10. 1928, Slovesna otvoritev ljublj. radio-postaje. – Natlačen si je prizadeval za uveljavitev slovenske besede tudi v jugoslovanskem prostoru. Tako je na proslavi srbske Narodne radikalne stranke, 8. 12. 1928 v Nišu, govoril v slovenskem jeziku. (Slovenec, 10. 12. 1928, Slovenski politiki v Nišu).

zikom – svojo pot daleč preko mej, ki jih je dala našemu narodu tuja krivična roka.«⁷³ V svojih nastopih 28. oktobra 1928 v Unionu je Natlačen spomnil tudi na jugoslovansko državo. Klical je jugoslovanskemu kralju, državi in jugoslovanski kraljevski vladi.⁷⁴

Ob ključnih vprašanjih slovenske narodne politike dvajsetih let – ta so nato živela tudi v desetletju zatem – je Natlačen v letu 1928 poudaril še svoja tedanja temeljna nazorska in idejnopolitična vodila: krščansko prepričanje in odločno protiliberalno stališče, medtem ko se o marksistih in v tem okviru o komunistih javno ni opredeljeval. Svojo krščansko vero je posebej poudaril ob posvetitvi zvonov v cerkvi Matere božje, 15. avgusta 1928 na Šmarni gori. V govoru, ki ga je imel ob tej priložnosti, je opozoril, da so »romanja k številnim Marijinim cerkvicam /.../ odraz narodne duševnosti. /.../ Te cerkvice so nepobitna priča religioznosti slov. naroda, so dokument naše narodne, z vero prepojene kulture. Cerkve so pa tudi že same po sebi zunanji nagib, da človek vse svoje življenje uravnava po zapovedih božjih, da vse hotenje in nehanje podreja božji volji. One so tihi klicarji, ki nas navajajo k poštenemu krščanskemu življenju. Kako brž bi človek ob morečih vsakdanjih skrbeh, naporih in bojih pozabil na Boga in njegove zapovedi, ako bi gledal namesto v nebo kipečih cerkvenih stolpov samo kadeče se dimnike, namesto belih cerkva samo tovarne in slišal namesto prijaznega vabila zvonov le šum in ropot tovarniških strojev. Zares cerkve po Slovenskem so vir našega vedno novega religioznega čuvstvovanja in udejstvovanja, nanje, kot priče naše religioznosti sme in mora biti iz globine svojega srca sleherni Slovenec ponosen.«⁷⁵

Svoje protiliberalno stališče pa je Natlačen izrekel 16. julija 1928 v Žalcu na velikem shodu, pripravljenem v počastitev šestdesetletnice žalskega tabora (tabor je bil 6. septembra 1868). Takrat se je odzval na znano karikaturu stankinega načelnika Korošca, ki jo je Jutro objavilo 6. julija 1928. Karikatura je bila objavljena v času hude politične krize, nastale po strelih v Narodni skupščini 20. junija 1928. Kot vemo, je tega dne poslanec velikosrbske Narodne radikalne stranke Puniša Račić streljal na poslance opozicijske in federalistične Hrvaške kmečke stranke, dva med njimi ubil in ranil njenega predsednika, hrvaškega narodnega voditelja Stjepana Radića; ta je pozneje (8. avgusta 1928) zaradi dobljenih ran umrl. Ker je bil tedaj Korošec minister za notranje zadeve, je karikatura opozarjala na vprašanje njegove politične odgovornosti za zločin v Narodni skupščini. Korošca je prikazovala oblečenega v okrvavljeno obredno duhovniško oblačilo, z žandarsko kapo na glavi in z dvignjeno krvavo gumijevko v desnici nad sklonjeno Kristusovo podobo. Pod sliko je bil podnapis: »Sin božji je trpel za druge in

⁷³ Slovenec, 30. 10. 1928, Slovesna otvoritev ljublj. radio-postaje.

⁷⁴ Prav tam, Praznik osvoboditve slov. naroda; prav tam, Slovesna otvoritev ljublj. radio-postaje.

⁷⁵ Slovenec, 17. 8. 1928, Slovesnost posvečevanja zvonov na Šmarni gori.

krvavel pod trnjevo krono. To je bilo v Judeji. V Jugoslaviji pa drugi trpe zaradi namestnika božjega, ki krvavi od policijskega pendreka.«⁷⁶

Natlačen je odločno nastopil proti objavi neprimerne karikature Antona Korošca in liberalizem obsodil na podlagi ostre kritike njegovega političnega tiska. Opozarjal je, da »širi strup in blato po slovenskih hišah«, in poudaril, »da je naša dolžnost, da kar najostreje obsodimo časopisje, ki blati in žali našega voditelja in s tem ves slovenski narod. /.../ Ne smemo danes narazen brez sklepa,« je zaklical, »da bomo šli proti temu strupu in blatu v neizprosni boj. /.../ Ne bomo mirovali prej, dokler ne zatremo vsak v svojem krogu tega strupenega časopisja. Vsak, ki podpira to časopisje je soodgovoren za nezaslišana sramotena slovenskega imena. Z združenimi močmi moramo s tem časopisjem obračunati.« Kot je poročal Slovenec, je »govoru dr. Natlačena /.../ sledilo gromovito odobravanje, na račun liberalnega časopisja pa je deževalo najkrepkejših obsodb«.⁷⁷

Z navedkom iz Natlačenovnega govora v Žalcu zaokrožujemo prikaz njegovega idejnopolitičnega profila in dejavnosti do leta 1929 oziroma uvedbe osebne diktature kralja Aleksandra 6. januarja istega leta.⁷⁸ Natlačen se je v obdobju do leta 1929 v slovenskem javnem življenju dokazal kot prepričan katoličan in prepoznavno protiliberalno usmerjen javni in politični delavec. V času pred prvo svetovno vojno je tudi pokazal, da mu nista blizu marksistični politični tabor oziroma njegova predstavnic socialnodemokratska stranka. Dokazal je tudi svojo privrženost avstrijski državi in njenemu vladarju, enako kot je nato nedvoumno podpiral jugoslovansko državo in njenega kralja. Ob tem pa je vseskozi dosledno izražal slovensko narodnoemancipacijsko stališče. Natlačen, ki je imel očitno sposobnost za podrobno politično in upravno delo, se je v drugi polovici dvajsetih let kot eden od najvidnejših predstavnikov SLS in predsednik ljubljanske oblastne skupščine ter njenega oblastnega odbora opazno uveljavil v slovenskem družbenem in političnem življenju. To je bila tudi podlaga njegove vidne vloge pri reševanju pomembnih vprašanj nadaljnjega političnega in gospodarskosocialnega razvoja na Slovenskem.

⁷⁶ Jutro, 6. 7. 1928, str. 3.

⁷⁷ Slovenec, 17. 7. 1928, Slovesna zaobljuba slovenskega naroda v Žalcu.

⁷⁸ Natlačen je enemu od ukrepov diktature – prepovedi tedanjih političnih strank – celo javno nasprotoval z izjavo, da je Slovenska ljudska stranka »predstavnik slovenskega državnega življenja«, to je slovenskega konstitutivnega dela jugoslovanske države. (Slovenec, 16. 1. 1929, Soglasje vseh komponent potrebno).

Jure Gašparič

Delovanje v tridesetih letih

Dr. Marko Natlačen in dr. Anton Korošec leta 1935

Delovanje v tridesetih letih

Ob uveljavitvi diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 6. januarja 1929, ki je nedvomno pomenila odločno cezuro v političnem življenju države, je bil dr. Marko Natlačen izoblikovan in prepoznaven politik Slovenske ljudske stranke (SLS). Njegov temeljni idejno-politični profil se je zrcalil v tem, da je od novembra 1926 zasedal visoko podnačelniško mesto SLS,¹ njegova politična prepoznavnost pa je temeljila v že precej dolgi politični karieri in zlasti v njegovi tedaj aktualni vlogi v ljubljanski samoupravi. V negotove čase, ki so sledili šestemu januarju, je torej vstopil kot izpostavljen politik na izpostavljeni funkciji in tako se gotovo velja vprašati, kakšni sta bili njegova teža in vloga v zadnjem desetletju jugoslovanske države in v kolikšni meri lahko skozi njegovo politično misel in delovanje dodatno interpretiramo politični parket in še bolj politično zaodrje (to je vsekakor bilo ključno) tistega časa. Ne nazadnje more interpretacija njegovega tedanjega delovanja tudi pripomoči k razumevanju njegovega delovanja po letu 1941 in njegove usode leta 1942.

V prvih dneh po šestem januarju, ko se je še ugibalo, kakšna bo konkretna usoda strank (do konca meseca so bile nato vse razpuščene), je bila Natlačenova stranka pred težavno in kontradiktorno dilemo, s kakršno se je sicer soočila že večkrat. Kaj storiti? Kako ravnati? Diktaturo je seveda politično oportuno pozdravila (kakor ne nazadnje vsi pomembni politični dejavniki), vprašanje je bilo, ali v njeni vladi tudi aktivno sodelovati. Njen načelnik dr. Korošec se je – tudi na Aleksandrovo željo – odločil za vstop v vlado, četudi je bil nato edini vodja kake stranke, ki je zasedal ministrski fotelj.² Koroščeva (in obenem strankina) poteza je že kmalu obrodila konkretne politične sadove, ki so upravičevali njeno navidezno kontroverznost.

Po Zakonu o spremembi zakona o oblastnih samoupravah in občinah so bile takoj v začetku diktature razpuščene oblastne skupščine s svojimi izvršnimi organi – oblastnimi odbori – vred. S tem dejanjem je bila SLS precej prizadeta, saj je skozi oblastne samoupravne organe, kjer je gospodovala, lahko udeležena svoje misli o kulturnem, gospodarskem in političnem razvoju Slovenije. Skladno z

¹ Slovenec, 16. 11. 1926, Zbor zaupnikov slovenske ljudske stranke.

² Jure Gašparič: SLS pod kraljevo diktaturo : diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935. Ljubljana 2007 (dalje Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo), str. 58, 65, 72–73, 83–84.

novo zakonodajo so posle oblastnih skupščin in oblastnih odborov prevzeli imenovani oblastni komisarji.³ Prav to, za SLS tragično dejstvo pa se je kmalu prelevilo v kar najbolj pozitivno stvarnost. V mariborski in ljubljanski oblasti je bila namreč vloga komisarjev zaupana dr. Josipu Leskovarju in dr. Marku Natlačenu,⁴ dotedanjima predsednikoma oblastnih samoupravnih organov in vidnima članoma SLS. Tako sta bili kljub formalni ukinitvi obeh oblastnih samouprav omogočeni kontinuiteta v njunem delovanju in hkrati tudi kontinuiteta v monopolu SLS na oblastni ravni.⁵

Natlačen je tako obdržal vajeti ljubljanske oblasti, hkrati pa je ohranil tudi mesto v ožjem vodstvu formalno prepovedane stranke SLS, ki je kljub razpustitvi obstajala in delovala naprej. Za SLS se konec januarja 1929 na »terenu« ni nič bistveno spremenilo. Stranka je samo »spremenila svoje bivališče. Odšla je namreč v podzemlje /.../. Strankin ustroj se je hitro in srečno spremenil v podtalno organizacijo. Stranka je organizirala mrežo strankinih zaupnikov do zadnje gorske vasi.«⁶

Zahtevno delo, povezano z organizacijo SLS v novih razmerah, je v prvih letih diktature najbrž vodilo zadnje legalno izvoljeno vodstvo (leta 1926), avgusta 1931 pa je bilo oblikovano novo vodstvo, ki se ga je prijelo ime štirinajsterica; njegov član je bil tudi Natlačen.⁷ Novi organ – štirinajsterico, ki se je tajno sestajala v stanovanju Franca Gabrovška v ljubljanskem Unionu – je po poročanju Ivana Ahčina dejansko sestavljala petnajsterica politikov: nekdanji mariborski poslanec Ivan Vesenjaj, bivši predsednik mariborske oblastne skupščine Josip Leskovar, štajerska duhovnika Marko Kranjc in Anton Cestnik, nekdanji ljubljanski poslanci Tone Sušnik, Fran Kulovec in Franc Kremžar, ravnatelj Zadrufne zveze Franc Gabrovšek, odvetnik in novinar Juro Adlešič, uradnik Anton Milavec, nekdanji podpredsednik SLS Marko Natlačen, nekdanji tajnik stranke Jože Košiček, bivši poslanec Ivan Česnik, glavni urednik Slovenca Ivan Ahčin ter vzhajajoča politična zvezda Miha Krek. Morda se zdi nenavadno, da med navedenimi ni Antona Korošca, ki je seveda ostal prvak bivše SLS, a je tedaj živel v Beogradu in se zato ni mogel udeleževati sestankov štirinajsterice.⁸

³ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 5/1929, Zakon o izpremembi zakonov o občinah in oblastnih samoupravah; Slovenec, 6. 1. 1929 (druga posebna izdaja), Novi zakoni.

⁴ Slovenec, 15. 1. 1929, Slovenska oblastna komisarja imenovana.

⁵ Miroslav Stiplovšek: Slovenski parlamentarizem 1927–1929 : avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana 2000, str. 300–301.

⁶ Domoljub (vestnik Slovenske ljudske stranke, Washington), št. 4, avgust 1954.

⁷ Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str 78.

⁸ Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljeni spomin na Antona Korošca : iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana 1999, str. 77–78.

Medtem ko je SLS pragmatično vztrajala v Aleksandrovi vladi, je kralj v skladu z načrtano smerjo državne politike oktobra 1929 zakoličil povsem novo podobo države tako na upravni kot na simbolni ravni. Uradno ime države je od tedaj naprej bilo Kraljevina Jugoslavija, s čimer je uradna unitaristična politika navzven prekrila večnacionalno srž državne skupnosti, novi upravni ustroj pa je bil utemeljen na devetih t. i. banovinah, ki naj bi razbremenile centralno upravo in poenostavile administracijo. Slovensko ozemlje je tedaj bilo upravno združeno v Dravski banovini, vendar pri tem velja poudariti, da le na simbolni ravni. Lastna slovenska samouprava namreč ni bila predvidena. Na čelu vsake banovine je bil ban, ki ga je s svojim ukazom na predlog notranjega ministra in v soglasju s predsednikom vlade imenoval kralj. Kot tak je torej ban predstavljal kraljevsko vlado v banovini in hkrati opravljal najvišjo politično in splošno upravno oblast. Uredbodajnih ali celo zakonodajnih kompetenc ni imel.⁹

Upošteva dejstvo, da je bil v času upravnega preoblikovanja države Korošec član vlade in da so poleg tega bile meje Dravske banovine za zagovornike integralnega jugoslovanstva zarisane vsaj sumljivo, če že ne sporno, bi mogli pričakovati, da bo tudi prvi ban Dravske banovine prihajal iz vrst SLS; da bo ban po možnosti član štirinajsterice in nekdo, ki se bo na posel spoznal. Pričakovali bi lahko, da bo ban postal Natlačen. A v bansko palačo končno ni vstopil Natlačen, tudi noben drug član štirinajsterice ne, marveč Dušan Serbec, politik, ki ga sicer moremo uvrstiti v »kvoto« SLS, a je bil prej stranki »blizu« kot njen goreč pristaš. Po poročanju odpravnika poslov na češkoslovaškem poslaništvu v Beogradu dr. Leva Vokača s konca leta 1929 naj bi bil Korošec sila nezadovoljen s tem, da je ban poslal »skrajni levičar klerikalne stranke« Serbec.¹⁰ Domnevamo lahko, da bi mu Natlačen bolj ustrežal. Čemu torej ni zasedel mesta bana? Zdi se, da bodisi zato, ker je vendarle prihajal iz jedra SLS in bi bilo njegovo imenovanje kaplja čez deklarirani unitaristično-centralistični rob, bodisi zato, ker je imel politično omadeževano preteklost.¹¹ Ob izbruhu prve svetovne vojne, ko je bil koncipient v Šušteršičevi odvetniški pisarni, je kot t. i. ljubljanski »kandelaberski govornik« imel nekaj avstrijskih patriotskih govorov, ki jih je prevevalo ostro protisrbstvo¹² (»pritlikavemu sosedu« na južnovzhodni meji domovine je očital »prirojeno

⁹ Miroslav Stiplošek: Banski svet Dravske banovine 1930–1935 : prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine. Ljubljana 2006, str. 40; Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 75–77.

¹⁰ Arhiv Ministerstva zahraničnih věcí, Politické zprávy (AMZV – PZ) – Beograd, poročilo z dne 8. 12. 1929.

¹¹ Prim. Janko Pleterski: Zapis pogovora s predsednikom Slovenske matice profesorjem France-
tom Koblarjem dne 28. septembra 1971. V: Glasnik Slovenske matice 1990, št. 1–2.

¹² Slovenec, 29. 7. 1914.

ošabnost, predrznost in požrešnost«), poleg tega pa se mu pripisuje tudi avtorstvo znane protisrbske pesmice *Bojni grom*¹³ (avtor naj bi sicer bil F. Neubauer), ki je rodila še bolj znano in še danes aktualno krilatico »Srbe na vrbe«.¹⁴

Natlačen tako jeseni 1929 ni uspel zasesti mesta bana. Vnovična možnost naj bi se nato pojavila naslednjo jesen, septembra 1930, ko je Sernec odhajal namesto Korošca v beograjsko vlado in spotoma predlagal še, naj ga v Ljubljani nadomesti Natlačen,¹⁵ a je bila – če je sploh verjetna – še manj realna. Bivša SLS se je takrat že opazno oddaljila od Aleksandrovega režima in postopoma prešla v trdo in odločno opozicijo.

Natlačen je v napornih opozicijskih časih opravljal dve vrsti političnih nalog. Kot član ožjega vodstva je bil nekakšen operativni častnik, obenem pa je kot odvetnik skušal oskrbeti pravno varstvo politično obtoženim simpatizerjem nekdanje SLS. Tako je bil med drugim vodja osrednjega odbora za proslavo Koroščeve šestdesetletnice, častitljivega političnega dogodka, ki je izzvenel kot prvovrstna manifestacija.¹⁶ V času strogega režima novega bana Draga Marušiča tovrstno dogajanje seveda ni bilo preprosto in tudi ni moglo ostati brez posledic. Najprej je bilo treba celotno slovesnost dobro organizirati, nato pa še poskrbeti za usodo udeležencev. Številne pristaše bivše SLS, ki so se udeležili osrednje prireditve v ljubljanskem Unionu, so namreč pričakali ljubljanski stražniki. Z gumijevkami v rokah so »razganjali« množico, pri tem »tolkli vsevprek po ljudeh«, če pa se je kdo skušal ubraniti in je udaril stražnika, so ga še ovdali zaradi nasilnega oviranja državnega uslužbenca pri izvrševanju službenega posla. Slednje je doletelo ljubljanske študente Franca Casarja, Antona Pukšiča in Frana Bajca. Pukšiču je obtožnica celo očitala, da se je udeležil Koroščevih demonstracij »očividno z namenom, da se bo pretepal«. Zagovor vseh treh obtoženih je prevzel odvetnik Marko Natlačen in bil v predstavitvi svojih argumentov uspešnejši od državnega tožilca. Sodišče je v dveh primerih odločilo, da sta študenta sicer kriva, ker sta udarila stražnika, vendar se ju oprostí vsake kazni. Po mnenju sodišča sta bila k dejanju izzvana s »protizakonitim in nepravilnim poslovanjem policijskega stražnika«. V tretjem primeru pa je sodišče obtoženca v celoti oprostilo in mu tako verjelo, da sploh ni udaril stražnika. Neodvisnost jugoslovanskega sodstva je po-

¹³ Prav tam, 27. 7. 1914.

¹⁴ Napis se je poleti 2010 pojavil na vhodu v Split, ravno v času Davisovega pokala, ko sta se spopadali reprezentanci Hrvaške in Srbije.

¹⁵ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije (AS 1931), Obveščevalne službe do leta 1945, ZA-600-2, Seznam bivših vidnejših politikov.

¹⁶ Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 140–149.

leti 1932 še prestala preizkušnjo, prav tako je preizkušnjo prestala Natlačenova takrat že pregovorna odvetniška spretnost.¹⁷

Sklepamo lahko, da je Natlačen gotovo bil sposoben odvetnik in sposoben ter vesten politični organizator, prav tako je bil nesporen privrženec svoje stranke, vprašljivo pa ostaja, v kolikšni meri je politično taktiko SLS sam usmerjal, v kolikšni meri je bil (so)ustvarjalec politike. Ob snovanju velikih taktičnih potez, osmišljanju političnih platform in iskanju prodornih političnih rešitev v prvi polovici tridesetih let ga namreč ni zaslediti. Visoka politika je sicer bila prepuščena skoraj izključno Korošču, a vendarle je vseskozi znotraj stranke mogoče opaziti neko raznolikost mnenj in pogledov. Natlačenovega med njimi ni najti, mož v glavnem nastopa na izvršni ravni.

Toda temu navkljub je januarja 1933, po objavi punktacij, ostrega programskega dokumenta nekdanje SLS,¹⁸ začel plačevati politični davek režimu. Šestindvajsetega januarja 1933 so policijski agenti na podlagi odločb banske uprave najprej aretirali Marka Natlačena, Antona Ogrizka in Frana Kulovca ter jih odvedli v konfinacijo, dva dni pozneje pa tudi Antona Korošca. Četudi Natlačen ni imel pomembne programske vloge, je vendarle bil viden politik nekdanje SLS in kot eden njenih simbolov primeren za politično kaznovanje. V konfinaciji je ostal do oktobra 1934, ko so se je politično življenje v državi spet razgibalo – po eni strani zaradi Aleksandrove zakulisne politične kombinatorike, katere pomemben del je bil Korošec, po drugi strani pa tudi (navidezni paradoks) zaradi atentata na kralja.¹⁹

Po atentatu je politične spremembe občutila vsa četverica konfiniranih politikov iz vrst bivše SLS. Korošec je na svojo pest poslal sožalne brzozjavke in odšel na pogrebne slovesnosti, drugim trem pa je režim to možnost pozneje neuradno ponudil sam. Toda ponudbo je sprejel le Ogrizek, Kulovec in Natlačena v Beograd ni bilo. Zdi se, da je zlasti Kulovec s tem iskal še dodatno naklonjenost pri nekdanji HSS, nedvomno prvi hrvaški stranki. Z držo konfiniranega opozicionalca, ki želi tesno politično sodelovanje s Hrvati, je bil pri hrvaških politikih tudi

¹⁷ Prim. Marijan Marolt: Dr. Marko Natlačen : dvajset let po smrti ljudskega bana. V: Zbornik Svobodne Slovenije 1962 (dalje Marolt, Dr. Marko Natlačen), str. 148.

¹⁸ Ob robu aktualne historiografske debate o pomenu t. i. punktacij oz. Slovenske deklaracije samo dodajam, da je geneza omenjenega dokumenta še zmerom zavita v tančico skrivnosti. Njegov nastanek je bil prej ko slej rezultat verižne reakcije, sprožene v drugih opozicijskih centrih, in ne daljšega zorenja. Kam in kako je SLS z njim merila, ostaja skrivnostno. Nekatere točke so izpeljanke dolgo prisotnih lajtmotivov slovenske politike in skrivajo daljnosežne cilje, jedrnatost dokumenta v danem časovnem trenutku pa po drugi strani odkriva njegov bolj taktično-politični značaj – željo po utrjevanju političnih pozicij doma. Kot enega protagonistov snovanja punktacij se je v drugi polovici tridesetih let omenjalo Marka Natlačena, a se to ne zdi verjetno. Ne nazadnje so mu avtorstvo očitali liberalci.

¹⁹ Podrobneje Gašparič, SLS pod kraljevo diktaturo, str. 178–180, 212–234.

dejansko priljubljen. Poleg tega pa naj bi imel še »velik vpliv v stranki, predvsem pri mlajših«. Korošec je bil po oceni hrvaškega politika Juraja Šuteja njegovo popolno nasprotje – nepriljubljen mož, ki bi šel »v vsako vlado«. ²⁰ Če se je torej Korošču in Ogrizku obdobje konfinacije de facto končalo z odhodom na pogreb v Beograd, se je njunima političnima tovarišema de facto in de iure le nekaj dni pozneje. Pristojne oblasti so namreč 21. oktobra 1934 izdale odlok, »po katerem se prejšnji ukrepi prekličejo in se g. dr. Korošču dopušča popolno svobodno kretanje. Isto velja tudi za gg. dr. Frana Kulovca, dr. Marka Natlačena in dr. Antona Ogrizka.« ²¹

Natlačenova vez s Kulovcem, ki se je nakazovala jeseni 1934, pa ni bila sad trenutnega premisleka, temveč je imela trdnejši in trajnejši značaj. V pomladnih mesecih leta 1935, v času pred padcem tedanjega režima, ko so se v političnem življenju že skorajda javno obudili vsi politično-kulturni vzorci iz dvajsetih let, sta začela Kulovec in Natlačen skupaj igrati svojo politično igro. Povod zanjo je bila odločitev bivše SLS, da se ne udeleži volitev petega maja 1935.

Odločitev vrha bivše SLS o volilni abstinenci tedaj ni bila sprejeta enoglasno in brez težav. Vodstvo nekdanje stranke se je ob tem vprašanju zapletlo v ostre spore, ki so odločno razjedali njeno enotnost. Kljub Koroščevi nesporni avtoriteti sta se mu po robu postavili dve struji. Na eni strani skupina okrog Andreja Gosarja in Ivana Vesenjaka, na drugi pa skupina okrog Marka Natlačena in Frana Kulovca. ²² Obe sta želeli izkoristiti politični trenutek in se udeležiti volitev, prva »po sigurnejši poti«, na listi predsednika vlade Jevtića, druga pa po ostri in načelni opozicijski poti, na listi Vladka Mačka. Liberalno Jutro je razprtije v katoliških krogih privoščljivo komentiralo, da »klerikalci ne vedo kam« in da »nasprotstva med klerikalnimi voditelji in njihova pogajanja na vse strani seveda prinašajo seboj opasnost, da eni in drugi obsedijo med dvema oziroma več stoli. ‚Politika‘ poudarja, da klerikalni pristaši nikakor ne vzdržijo več v abstinenci in pritiskajo na svoje prvake, da se odločijo za pozitivno pot.« ²³

Bivši stranki je grozilo nevarno krhanje. Po mnenju dopisnika graškega lista Tagespost se je tedaj zdelo, da obstaja resna nevarnost cepitve stranke. ²⁴ Poleg tega naj bi akcija Kulovca in Natlačena, ki sta se v Zagrebu pogajala o kandidaturi na Mačkovi listi, potekala v soglasju z »ostalimi klerikalci«, nezadovoljnimi s Koroščevo taktiko. ²⁵ Nedvomno napeti in razburkani odnosi v bivši SLS, ki so že oznanjali razkol, pa so se tedaj kljub vsemu otoplili. Zdi se, da znotrajstrankarska opozicija ni želela tvegati preveč in razbiti organizacije. Pogledi so se znova poenotili, Koroščev vpliv je prevladal. Večina članov vodstva se je opredelila za

²⁰ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Arhiv dr. Ante Trumbića, razno 1933–1938, beležka o pogovoru s Šutejem dne 14. 11. 1934.

²¹ Jutro, 22. 10. 1934, Dr. Korošec izpuščen.

²² Tagespost, 12. 3. 1935, Spaltung der Slowenischen Volkspartei.

²³ Jutro, 20. 2. 1935, Postavljanje kandidatov je v polnem teku.

²⁴ Tagespost, 12. 3. 1935, Spaltung der Slowenischen Volkspartei.

²⁵ Prav tam, 13. 2. 1935, Die Taktik der Slowenisch-klerikalnen.

njegovo abstinenčno politiko, zaradi česar sta od svoje pobude odstopila tudi Natlačen in Kulovec. Nekdanja SLS je abstinirala, čeprav velja dodati, da se je kljub vsem naporom vodstva nekaj njenih nekdanjih članov le odločilo za udeležbo na volitvah.²⁶

Splošno nezadovoljstvo s šestojanuarskim režimom je poleti 1935 končno pripeljalo na oblast novo vsedržavno stranko Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ), katere del je tvorila tudi prepovedana SLS.²⁷ Anton Korošec se je znova zavihtel v ministrski fotelj in postal eden ključnih ljudi novega režima. Politično življenje v Dravski banovini je nato bilo vse do izbruha druge svetovne vojne primat nekdanje SLS. Njeno vodstvo se je nemudoma lotilo sistematičnega prevzema oblasti. Notranji minister Korošec je tako septembra 1935 poskrbel, da je novi ban Dravske banovine postal Marko Natlačen,²⁸ pomočnik bana pa njegov nekdanji sekretar Stanko Majcen.²⁹ S pospešeno dinamiko se je odvijal tudi naskok na druge uradniške funkcije in sreska načelstva, hkrati s tem pa seveda ni izostalo vneto delo na organizaciji nove stranke JRZ, formalno odobrene 27. avgusta.³⁰

Ponovna vrnitev nekdanje SLS na oblast je razumljivo pomenila pomemben premik znotraj njenih vrst. Natlačen je avgusta v Komendi celo govoril, kako se je »sen kresne noči /.../ izpolnil, odtod naše sproščenje, da spet svobodno dihamo /.../«. ³¹ Toda na tako opevano veselje, ki so ga izražali veljaki bivše SLS, je velikokrat legla senca ostrega očitka, dvom, da je »najbolj slovenska stranka« zatajila slovenstvo in podlegla jugoslovanstvu. Vstop v vlado, ki je temeljila na Aleksandrovi septembrski ustavi, je dejansko pomenil odklon od programskih smernic nekdanje SLS, začrtanih na silvestrovo 1932. Javna izvijanja in pojasnjevanja, kako temu le ni povsem tako, so s pomočjo »raznih znanstveno in pravno nevzdržnih skovank« le potrjevala »zadrego« pristašev stranke.³²

Stopanje bivše SLS po novi politični poti je tako bilo hitro in učinkovito, a vsaj v začetku ni potekalo v popolnem znotrajstrankarskem soglasju. Nad oportunistično stopitvijo v loncu JRZ vsi njeni pristaši niso bili navdušeni, saj so želeli ohraniti svojo samostojno strankarsko organizacijo. Med Koroščevimi nasprotni-

²⁶ Domoljub, 20. 10. 1937, O naših slovenskih poslancih.

²⁷ Organizacijsko in idejno bazo nove stranke so tvorile tri predšestojanuarske stranke – srbska Narodna radikalna stranka, Slovenska ljudska stranka in Jugoslovanska muslimanska organizacija.

²⁸ Slovenec, 12. 9. 1935, Dr. Marko Natlačen – naš novi ban.

²⁹ Prav tam, 24. 9. 1935, Podban dr. Majcen.

³⁰ Prav tam, 28. 8. 1935, JRZ odobrena.

³¹ Prav tam, 12. 8. 1935, Kako pojmujeemo jugoslovanski narod in jugoslovansko edinstvo.

³² Janko Prunk: Slovenske predstave o avtonomiji (oziroma državnosti) in prizadevanja zanjo v Kraljevini Jugoslaviji. V: Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU. Ljubljana 1995, str. 140.

ki sta se tedaj znova pojavila trda opozicionalca, Kulovec in Natlačen, ob njiju pa tudi štajerska skupina, ki se »razven ožjega kroga znanih oportunistov« nikakor ni ogrevala za »radikalno tezo«. V vodilnih mariborskih krogih so bili mnenja, da je kombinacija zgrešena, ljudstvu nesimpatična, in nanjo gledali kot na »neko ,kranjsko zadevo«.³³ Vodja nekdanje SLS se je tako spet soočil z očitno vse bolj pogostimi notranjimi nasprotovanji, a jih je s svojo avtoriteto še enkrat uspešno zgladil. Štajerci niso povzročali problemov, Kulovcu in Natlačenu pa je v zameno za njuno soglasje namenil »važno vlogo«.³⁴ Prvi je postal tajnik slovenskega dela stranke, drugi pa, kakor smo že omenili, novi ban Dravske banovine.

Slovenija je v tistih mesecih postala izključna domena Koroščevih tovarišev. Nova politična organizacija je delovala »preko obnovljenih političnih edinic bivše SLS«³⁵ in pod njenim patronatom, pomembne funkcije so zasedali samo njeni ljudje. Na pogovore in delitev oblasti s svojimi sicer maloštevilnimi, a vendar uradnimi »koalicijskimi« partnerji, slovenskimi radikali, njeno vodstvo ni bilo pripravljeno. Člani bivše Narodne radikalne stranke iz Slovenije so ostali praznih rok. V svojem razočaranju so o tem obširno pisali predsedniku stranke (JRZ) in vlade Milanu Stojadinoviću in poudarjali, da se »vseh drugih ljudi ne upošteva«,³⁶ ban Natlačen naj bi jih, kljub jasnim navodilom iz Beograda, povsem ignoriral.³⁷

Marko Natlačen je položaj bana nato zasedal vso drugo polovico tridesetih let, do napada sil osi na Kraljevino Jugoslavijo. Tako je gotovo bil prvi politik Dravske banovine, v navednicah bi lahko zapisali, kako je bil »predsednik enočlanske vlade« s formalno ozkimi, a neformalno, zaradi Koroščevega sodelovanja v vladi in njegovega političnega vpliva (ne nazadnje je bil Korošec eden ključnih igralcev pri strmoglavljenju tedanjega ministrskega predsednika Milana Stojadinovića), precej širokimi pristojnostmi. Kakor je – po besedah češkoslovaškega diplomata Josefa Körbela (očeta M. Albright) – prostodušno priznal zunanjepolitični urednik Slovenca Alojzij Kuhar konec leta 1937: »Imamo svojo avtonomijo, kot smo si želeli, popolnoma obvladamo slovensko administracijo, v njej ne najdete nobenega Srba, in tukaj delamo, kar hočemo. Zaenkrat nam ni uspelo le to, da bi v Slovenijo vrnili toliko denarja, kolikor ga pošiljamo v Beograd. Zavedamo se, da nas Stojadinović ne mara, ampak v vladi ostajamo, saj nam to prinaša užitek.«³⁸ Torej – po Kuharju – »mi«, pristaši bivše SLS, tukaj »delamo, kar hočemo«. In ključni izvajalec te politike je bil seveda ban Natlačen. Slednje je ne nazadnje poudaril tudi prvak liberalcev Albert Kramer, ko je v proračun-

³³ Jutro, 15. 8. 1935, Nezadovoljstvo v vrstah štajerskih pristašev bivše SLS.

³⁴ Prav tam, 28. 7. 1935, Obnova radikalne stranke.

³⁵ Prav tam, 7. 8. 1935, Okrog Radikalne zajednice.

³⁶ Arhiv Jugoslavije (AJ), Zbirka Milana Stojadinovića, fond 37, fasc. 58/369.

³⁷ Prav tam, fasc. 62/379.

³⁸ AMZV – PZ – Beograd, poročilo z dne 10. 12. 1937.

ski razpravi v Senatu marca 1937 dejal, kako je »Slovenija danes nekak «corpus separatum», nekak pašaluk, ne toliko notranjega ministra, kolikor bana dr. Natlačen«. Nizal je številne kulturnobojniške poteze bivše SLS, omenjal menjave uradništva, prestavljanje učiteljstva, kritiziral socialno politiko. Notranji minister Korošec je očitke zavrnil le z arogantnim: »Larifari, vse je larifari!« V času proračunske razprave je v Senatu sedel tudi napadani ban Natlačen (pravice govoriti sicer ni imel) in si pozorno beležil razpravo. Ko je to opazil Kramerjev politični tovariš Ivan Pucelj, je takoj opozoril govornika: »Pazite, dr. Natlačen je tu! Vse zapisuje, da bi potem dajal navodila!«³⁹

Četudi je bil Natlačen idejno-politično bolj »Kulovčev« človek, moremo vendarle trditi, da je po letu 1935 izvajal tisto strankarsko politiko, ki jo je posebljal Korošec. Menda ga je celo posnemal tako v načinu vladanja kot v zasebnem obnašanju in sploh slovel kot Korošček »najposlušnejši mlajši sodelavec«. ⁴⁰ Politično je sledil razglašani smeri slovenske JRZ,⁴¹ kar pa lahko sklepamo le na podlagi šibkega števila njegovih političnih govorov iz tega obdobja in še šibkejše zastopanosti v zaodrni politični kombinatoriki. V javnosti je poudarjal, da je treba služiti trem idealom: veri v Boga, ljubezni do naroda in ljubezni do države, druge »stranpoti« je kot goreč pristaš SLS seveda zavračal; povsem jasno je, da je mednje sodila tudi »družabna bolezen komunizma«. ⁴²

Natlačen se je v prvi vrsti posvečal banovini in njenim vsakodnevnim tegobam, hkrati pa je redno – ob številnih priložnostih – nastopal kot njen predstavnik. Po letu 1935 se je veliko pojavljal v medijih, zlasti v Slovincu, kjer je bil skorajda vsenavzoč, a vesti o njem so bile notičarske: Ban je bil sprejet v avdienco, ban je sprejemal, ban je bil pokrovitelj sadnega sejma v Mariboru, mudil se je po opravkih v Beogradu, z gospo soprogo je zasadil lopato ... A ob tem je kot sposoben uradnik uredil veliko stvari, pri čemer velja še posebej izpostaviti področje kulture, katerega velik ljubitelj in poznavalec je bil. ⁴³ Poleg tega je odobril tehtne naložbe, opravil številna inšpekcijska potovanja, vodil seje banskega sveta, sestavljal – v glavnem zahvaljujoč ponovni gospodarski konjunkturi – ambiciozne in vse višje proračune, uspešno posredoval v socialnem dialogu (denimo ob veliki tekstilni stavki jeseni 1936). ⁴⁴

³⁹ Stenografske beleške Senata Kraljevine Jugoslavije, 13. redna seja, 22. 3. 1937, dostopno na: <http://www.sistory.si/>; Korekten slovenski izvleček je v: Slovenec, 24. 3. 1937, Proračun pred senatom.

⁴⁰ Marolt, Dr. Marko Natlačen, str. 147.

⁴¹ Jurij Perovšek: »V zaželjeni deželi« : slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941. Ljubljana 2009, str. 173–179.

⁴² Gl. Slovenec, 9. 9. 1938, Lep prosvetni tabor v gornji Savinjski dolini; prav tam, 17. 2. 1940, Naša boleča točka; Stenografski zapisnik zasedanja Banskega sveta z dne 17. 2. 1941.

⁴³ Marolt, Dr. Marko Natlačen, str. 150; prim. pismo Cirila Kosmača ministru Kreku septembra 1941, v katerem pravi, da je za njegovo študijsko pot v Pariz leta 1938 prispeval tudi ban iz banovinskega fonda. – AJ – 103-158/574.

⁴⁴ Slovenec od poletja 1935 do pomladi 1941.

Če trdimo, da je bil nesporno (kljub notranji opoziciji) prvi mož nekdanje SLS Korošec, je bil takoj za njim Kulovec. Natlačen je sicer sodil v njun ožji krog, a zdi se, da ni bil ustvarjalec politike, ni bil človek, ki bi koval politični koncept. Natlačen je bil v prvi vrsti sposoben izvršni organ, toda po letu 1941, po smrti Korošca in Kulovca in eksilu Mihe Kreka, edini vidni politik iz vrst režima, iz vrst nekdanje SLS, ki je bil v Ljubljani. Hkrati s tem pa je, zaradi svoje visoke banske funkcije, gotovo simboliziral bivši režim. Ni sicer bil njegov tvorec in oblikovalec, bil je le izvrševalec, član stranke, ki je vestno, učinkovito in predano opravil svoje delo.